

о. Назар ЗАТОРСЬКИЙ (*Фрібур*)

“ПОСЛАННЯ МИСАЇЛА” ЗА СМОЛЕНСЬКИМ СПИСКОМ

Доля “Послання Мисаїла Сикстові IV”, укладеного в 1476 р. й підписаного представниками духовенства Київської митрополії та вищої шляхти, склалася дуже цікаво й водночас трагічно. Попри розпачливе прохання укладачів грамоти відписати їм хоч коротке якесь “утішительне послання”, щоб вони “всі разом возрадувалися та возвеселилися душами”, оскільки були засмучені відсутністю реакції на перше, передуюче цьому, послання до папи (пор. арк. 259–260), відповіді, наскільки відомо, вони так і не отримали. Як виглядає, послання до адресата не потрапило, про що може свідчити й відсутність у Ватиканських бібліотеках його оригіналу. Крім того, вже починаючи з першої публікації унійним митрополитом Іпатієм Потієм у 1605 р., “Послання Мисаїла” опинилося в самій гущавині конфесійної полеміки. Для унійної сторони цей документ був одним із найсильніших доказів того, що Київська митрополія прийняла й підтримувала Флорентійську унію (укладену між Східною та Західною Церквами в 1439 р.), відтак Берестейська унія 1596 р. лише відновила те, що існувало раніше, задовго до Берестя. Потій у своїй передмові до послання так підсумовує зміст документа: “Подивися, які йому (папі. – *Н. З.*) титули дають, як зверхність його величають, послух виявляють, про благословення та про розгрішення просять, єдність і згоду пригадують, собору флорентійського міцно тримаються”¹.

З іншого боку, православні полемісти намагалися представити цей документ фальшивкою, сфабрикованою Потієм для надання ваги своїм аргументам на користь унії. Так, у “Пересторозі” полеміст говорить про дане послання, не називаючи його, однак, прямо, таке: “Книги вигадують, пишучи під датою старою, письмом старим, нібито колись тая згода існувати мала. Але придивися пильно в саму мову – і побачиш, що хоча такі твори старі вигадують, однак мова вся Потієва, мовби устами сам говорив. При цьому знайдеш там слова, віку теперішнього людьми вживані, яких старі предки наші не вживали. Бо як поляки у свою мову намішали слів латинських, котрих уже і прості люди зі звички вживають, так само й русини у свою мову намішали слів польських і їх уживають. Тоді явно пізнаєш, що то книжки

¹ “Подивися, які ему титулы дають, яко зверхность его величають, послушенство чиняць, о благословеніе и о розгрьшеніе просяць, единость и згоду припоминають, собору флорентейского мощьне деръжатся”. (Власний переклад). Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV, 1476 г. // Архив Юго-Западной России / Изд. С. Голубев. – К., 1887. – Ч. I. – Т. 7. – С. 195.

вигадані та неправдиві”². Тієї ж думки, що грамота є фальсифікатом Потія (чи когось із уніатів), дотримувалися й інші православні полемісти, як-от Мелетій Смотрицький (до свого переходу на унію, після якого він висловився на захист автентичності документа) чи Захарія Копистенський. Відтак, за “Посланням Мисаїла” надовго закріпилася слава документа сумнівного походження, яка тяглася за ним, фактично, аж до кінця ХХ ст. Бо, незважаючи на те, що з кінця ХІХ ст. численні науковці почали висловлюватися на захист автентичності послання³, остаточної певності щодо цього (яку могло принести лише віднайдення якогось раннього списку, принаймні ранішого за кінець ХVІ ст., за момент постановня Берестейської унії) не було.

Тож не дивно, що важкою видалася й доля тексту грамоти. Той список, який, за повідомленням Потія, був знайдений у церкві в Крево і на основі якого він і зробив свою публікацію, очевидно, не зберігся. Серед інших списків відомо про “знайдений ... в церкві села Вельбойна під Острогом список письма старого, міллю вже майже наполовину об’їденого. Про що розповідав знаний багатьом із нас небіжчик Олександр Путятицький, який його там випадково знайшов”⁴. Так розповідає про дану знахідку, зроблену в тому ж ХVІІ ст., Мелетій Смотрицький у своїй “Апології”, доводячи автентичність грамоти Мисаїла. На жаль, доля того примірника нам ближче не відома. Крім того, згадується також список, знайдений тоді ж у одній із церков Кисва, про що, однак, теж немає докладніших звісток⁵.

Таким чином, Кревський список “Послання Мисаїла”, опублікований митрополитом Іпатієм Потієм у 1605 р., довгий час лишився єдиним відомим текстом даної грамоти. Більше того, з першовидання Потія церковнослов’ян-

² “Книги змышляють, пишучи подь датою старою, писмомъ старымъ, якобы колись тая згода трвати мѣла. Але присмотрися пильно въ самую рѣчь, и знайдешъ, же хоть такіе писма старые змышляють, але рѣчь вся Потѣва, якъ бы усты самъ мовиль. При томъ знайдешъ тамъ слова, вѣка теперешнего людми уживаемые, которыхъ старые предки нашѣ не уживали: бо якъ Поляцы у свой языкъ намѣшали словъ Латинскихъ, которыхъ южъ и простые люди зъ налогу уживаютъ; такъ же и Русь у свой языкъ намѣшали словъ Польскихъ и оныхъ уживаютъ. Тогда snadно познаешъ, же то книжки змышленные и неправдивые”. (Власний переклад). Пересторога // Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1851. – Т. 4. – № 149. – С. 229. Цікаво, що для пізніших православних дослідників, як-от для Малишевського, ситуація з наявністю полонізмів у посланні виглядає кардинально протилежною: “Язык грамоты есть славянский язык 1480-х годов, безъ примеси польскихъ слов”. Малишевский И. И. О грамоте киевского митрополита Мисаила 1477 г. (правильно 1476 г. – Н. З.) Папе Римскому Сиксту IV. Вопросы местного характера на III Археологическом съезде в Киеве // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1875. – № 18. – С. 590.

³ Серед найвідоміших апологетів автентичності “Послання Мисаїла” православний митрополит Макарій Булгаков (див. *Макарий (Булгаков)*. История Русской церкви. – СПб., 1883. – Кн. 5. – Т. 9. – С. 1794–1795) та Михайло Грушевський (див. *Грушевський М.* Історія української літератури. – К., 1995. – Т. 5. – С. 210–211).

⁴ “przepis po nalezionym w Krewie, naleziony był w cerkwie sioła Wielboyna pod Ostrogiem, pisma starego, mołem juz niemal w pół obiady. O czym powiadał, który go tam był z trafunku znalazł, nieboszczyk Alexander Putyatycki, wielu nam znajomy”. (Власний переклад з польської за цитатою в Петрушевича: Соборное послание русского духовенства и мирян к Римскому папе Сиксту IV, писанное из Вильны 14 марта 1476 г. / [видав А. С. Петрушевич]. – Львів, 1870. – С. 33).

⁵ Огляд усіх віднайдених давніше списків та ранніх публікацій грамоти подає Голенченко: *Голенчанка Г. Я.* Пасланне да папы рымскага Сікста IV 1476 г.: Паходжанне помніка // Наш радавод. – Гродна; Беласток, 2000. – Кн. 8: Беларусы і палякі: дыялог народаў і культур, Х–ХХ ст.: Матэрыялы міжнар. круглага стала (Гродна, 28–30 верасня 1999 г.). – С. 79–107.

ською мовою до нашого часу не дійшло жодного примірника, ба навіть вже у XIX ст. їх лишалося лише два, та й ті були неповними. Тому в 1869 р. на основі списків XVIII ст. свою спробу повторення публікації Потія здійснив А. Петрушевич⁶. Відтак текст видання 1605 р. (з усіма супровідними текстами, як вони були опубліковані митрополитом, включно з його примітками) відомий нам за публікацією Голубєва в “Архиве Юго-Западной России”⁷. Врешті, у 1971 р. в Римі на основі публікації Голубєва, а також двох пізніших списків з видання 1605 р. з Ватиканської бібліотеки, підготовано критичне видання послання, оприлюдненого Потієм⁸.

Тим часом наприкінці XX ст. було зроблено відкриття, які поставили крапку в суперечках щодо автентичності “Послання Мисаїла”, які доти тривали. У 1970-х роках у Смоленському обласному краєзнавчому музеї було відкрито повний список послання (у збірнику СОКМ 9907), який дослідники датували 1520-ми роками. Тобто ще задовго до Берестейської унії та до народження Потія, що остаточно доводило автентичність грамоти, як відзначив і Семенченко (написавши, однак, помилково замість “Мисаїла” – “Михаїла”, а замість “Ипатием Поцеем” – “Игнатием Поцеем”): “К рассмотренным наст. гр. патр. примыкает написанное 14 марта 1476 г. митр. Михаилом и подписанное рядом представителей западнорусской знати письмо к римскому папе Сиксту IV о желании признать Флорентийскую унию (л. 224 об. – 262 об.)⁹. Текст этого письма прежде был опубликован по списку начала XVII в. – с издания, подготовленного в 1605 г. Игнатием Поцеем, который стремился обосновать давность унии на Руси. Наличие нашего – значительно более раннего – списка этого памятника и списка начала XVI в. ГИМ, Синод. 700, снимает последние сомнения относительно его подлинности”¹⁰. Як слушно тут зауважує науковець, Смоленський список був не єдиним доказом автентичності “Послання Мисаїла”. Окрім нього, було знайдено ще один список – у Синодальному зібранні Державного історичного музею в Москві, також датований першою половиною XVI ст. (збірник Синод. 700). Відтак було

⁶ Спершу текст послання, підготований Петрушевичем, опублікував у 1869 р. львівський “Литературный сборник, издаваемый Галицко-Русской матицею”, с. 223–260 (Плігузов помилково подає рік видання 1863, пор.: *Плигузов А. И. Приложение // Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – М., 1992. – Вып. 5. – С. 951, 1064*). Відтак той же текст було видано окремою книгою у 1870 р., теж у Львові: *Соборное послание русского духовенства и мирян к Римскому папе Сиксту IV... – С. 1–37*. Видання Петрушевича містить, окрім тексту послання, також засвідчення давності публікованої книги, видане Потієві віленським магістратом, однак подається воно в кінці, на відміну від видання 1605 р., де воно передувало тексту грамоти. Також у кінці послання (а не на початку, як було в Потія) приміщено список підписантів. До того ж цілком відсутні супровідні примітки митрополита.

⁷ Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 193–231. При цьому Голубєв доповнює деякі прогалини в тексті за виданням Петрушевича. Пор.: Там само. – С. 210–213.

⁸ *Monumenta Ucrainae Historica. – Romae, 1971. – Vol. IX–X: 1075–1632. – Nr. 4. – С. 5–30*. Грамоту опубліковано з випискою, даною віленським магістратом, однак без передмови та приміток Потія.

⁹ Тут науковець дещо помилився: текст “Послання Мисаїла” закінчується у збірнику СОКМ 9907 на арк. 261 зв., а з арк. 262 починається новий документ, чітко відділений від послання великими уставними літерами, наведеними червоною циноброю.

¹⁰ *Семенченко Г. В. Неопубликованные грамоты сборника СОКМ 9907 // Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – М., 1987. – Вып. 3. – С. 630*.

здійснено кілька публікацій фрагменту послання, що знаходиться в останньому збірнику, Синод. 700, найкращим із яких є видання, що його підготувала Олена Русина для “Українського археографічного щорічника” у 2002 р.¹¹.

Що стосується збірника СОКМ 9907, в якому знаходиться публікований тут текст грамоти, то у 1822 р. він належав селянинові зі Смоленщини Автоному Філатєву і, на думку Семенченка, постав, швидше за все, у тому ж регіоні, можливо, в скрипторії смоленського єпископа, найімовірніше після приєднання Смоленська до Московського царства у 1514 р.¹². Докладніший опис цілого збірника опубліковано у 1987 р. в “Русском феодальном архиве”: “СОКМ 9907 – рукопись на 280 л. в 4°, сложенных в 35 тетрадей по 8 л. Переплет рукописи – доски, обтянутые кожей; застежек нет. Первые 19 тетр. СОКМ 9907 (л. 1–152) пронумерованы таким образом, что валовая пагинация доходит до цифры «10», а затем снова начинается с «1»: л. 1–72 заключены в тетр. 2–10, л. 73–152 – в тетр. 1 (10) – 10 (19). 1-я из сохранившихся тетр. СОКМ 9907 пронумерована как 2-я: некогда рукопись открывала тетрадь, куда входили оглавление и начало первой из грамот...”¹³. Зошити з паперу різного виробництва: “Первые 15 тетр. (л. 1–120) составлены из бумаги с водяными знаками: 1) голова быка (сходен Briquet 14486, 1526 г.); 2) чаша с круглым поддоном и розеткой (близок Лихачев 1416–1418, 1512 г.); 3) перчатка с розеткой (близок Briquet 11426, 1514–1524 гг.; Лихачев 1551, 1528 г.; 1574, 1530 г.; 2871, 1528–1530 гг.). Тетр. 16–24 (л. 121–192) составлены из бумаги, не имеющей водяных знаков. Тетр. 25–35 (л. 193–280) сложены из бумаги с водяным знаком единорог (сходен Briquet 10100, 1518 г.)”¹⁴. Відтак, виходячи з цього, Семенченко й датував час постановня збірника: “Наиболее вероятное составление СОКМ 9907 в 1520-х гг.”¹⁵. Розібрав науковець і почерки, якими писано грамоти даного кодексу. За його спостереженнями, у постановні збірника брало участь чотири переписувачі, принаймні грамоти носять сліди чотирьох різних почерків: “Первые 80 листов (10 тетрадей) СОКМ 9907 ... написаны двумя писцами. Один из них писал скорописью (П I) ...; другой полууставом (П II). Л. 81–280 об. написаны иным, значительно более разгонистым полууставом (П III); несколько строчек на л. 94 об. ... написаны скорописью, отличной от той, которая использовалась при написании первых 80 л. СОКМ 9907 (П IV)”¹⁶. Підсумовуючи вищесказане про збірник СОКМ 9907, можемо сказати наступне про наявну в ньому грамоту Мисаїла: послання написано на папері “с водяным знаком единорог (сходен

¹¹ Русина О. Мисаїлове послання Сиксту IV за Синодальним списком // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 281–296. Десятьма роками раніше в “Русском феодальном архиве” було здійснено науково-популярне видання Синодального списку: Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – Вып. 5. – С. 1071–1074.

¹² “Точных данных о месте создания рукописи нет. Широкое использование в СОКМ 9907 материалов, связанных с деятельностью как московской, так и западнорусской митрополии, лучше всего объясняет гипотеза о создании рукописи или ее источника в скриптории смоленского владыки после присоединения Смоленска к Москве в 1514 г.”: Семенченко Г. В. Неопубликованные грамоты сборника СОКМ 9907. – С. 627.

¹³ Там само. – С. 626.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. – С. 626–627.

Briquet 10100, 1518 г.)” переписувачем, якого Семенченко визначив як П. III, що писав “разгонистым полууставом”. У тому ж виданні автор подав і досить докладний опис змісту збірника СОКМ 9907¹⁷.

Хоча, як відзначила Русина, “Послання Мисаїла” у збірнику “СОКМ 9907 ще у 1970-х роках виявила А. Хорошкевич”¹⁸, а Плігузов анонсував видання Смоленського списку, який він вважав первісною редакцією Мисаїлового послання, “в готовящемся издании Актов митрополии киевской и всея Руси XIV–XVI веков”¹⁹, проте, судячи з усього, досі цей документ так ніде й не був опублікованим. Отож презентоване тут видання стане першим. А оскільки з ним завершується оприлюднення відомих на сьогодні давніх списків Мисаїлового послання, то це водночас відкриває шлях для критичного видання даної грамоти, насамперед на основі порівняння обох згаданих нововідкритих текстів із Кревським списком, опублікованим Іпатієм Потієм.

У даній публікації тексту Смоленського списку “Послання Мисаїла” зроблено спробу підготувати дипломатичне (або дипломатично-критичне, якщо бути точним²⁰) видання даної грамоти, тобто було приділено особливу увагу тому, щоб передати текст максимально наближеним до оригіналу. Так, відповідно оформлено всі надрядкові літери, титла збережені. Єдина зміна, яку було внесено в текст, порівняно з оригіналом, це поділ на слова, тоді як у самій грамоті увесь текст написано підряд, без проміжків між словами. Інша незначна зміна – внесення в текст фрази, яку переписувач помилково опустив, а потім додав унизу, зробивши відповідну позначку (арк. 243), однак про цю зміну зроблено відповідне зазначення в супровідному коментарі. Що стосується випадків сумнівного прочитання чи пошкодження тексту, то такі місця з обох боків виділені хрестиком (*сгux desperationis*) та відповідно

¹⁷ “Первые 65 гр. СОКМ 9907 (л. 1–116) – те же, что и в Син. 562, 66-я гр. по оглавлению Син. 562 – «исповедание епискупом». На деле же там вторично воспроизведен текст гр. № 1. А 66-я гр. СОКМ 9907 (л. 116–118 об.) – как раз исповедальная гр. рязанского владыки «имярек» (рукоположенного 8 дек. 1471 г. Феодосия) митр. Филиппу. Этот публикуемый памятник (№ 20) завершал общий для Син. 562 и СОКМ 9907 источник – сборник, в который входили преимущественно гр. митр. канцелярии, оформленные в Москве в 1448–1473 гг. На л. 169 об.–188 помещены известные по Увар. 512, Волок. 491 и 530 ответ митр. Киприана Афанасию, на л. 216 об. – известное по Син. 562 (№ 71) и ВМЧ Макария послание кахетинского царя Александра Ивану III. В СОКМ 9907 эта гр., по-видимому, попала из сборника иного (нежели Син. 562) состава... К тому же рядом с гр. Александра (л. 216 об.–218) в СОКМ 9907 помещен еще один, касающийся Грузии и, вероятно, восходящий к тому же сборнику источник – верительная гр. посла правителя Картли (в 1479–1505 гг.) Константина Нила к римскому папе (Александру VI?)”: Семенченко Г. В. Неопубликованные грамоты сборника СОКМ 9907. – С. 627–628. Щодо інших текстів, то серед них дослідник відмітив лише наявність “комплекса антикаголических (л. 188–211) и патристических (л. 118 об.–169 об., 211–216) статей”. На аркушах 218–220 зв. подано “ставлену грамоту” константинопольського патріарха Нифонта II київському митрополиту Макарію Чорту, відтак (арк. 221–223) ставлена грамота патріарха Йоакима київському митрополиту Йосифу Болгариновичу, за якою іде така ж грамота для київського митрополита Йони II (арк. 223–224 зв.), після якої, фактично, невіддільно, на тому ж арк. 224 зв. слідує список підписантів “Послання Мисаїла”, що відкриває грамоту, текст якої закінчується на арк. 261 зв. Тексти, наявні в СОКМ 9907 після послання Мисаїла, (арк. 262–280) науковець не ідентифікував.

¹⁸ Русина О. Мисаїлове послання Сиксту IV... – С. 285.

¹⁹ Плігузов А. И. Приложение. – С. 1064.

²⁰ Пор.: Німчук В. В. Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції. – К., 1995. – С. 8.

прокоментовані. Що ж до пунктуації, то вона майже відсутня, а ті знаки, які з'являються в грамоті, по можливості передані й тут. Також відтворено поділ на рядки (/) та аркуші (//).

Однією з цікавих особливостей Смоленського списку є численні ознаки другого болгарського впливу²¹, який стає помітним у текстах руських книжників з кінця XIV ст., а на південно-західних теренах Русі, до яких Гальченко зараховує і Смоленськ, ближче до середини XV ст.²². В нашому тексті такою ознакою, яка найбільше впадає в око (в порівнянні з іншими списками “Послання Мисаїла”), є використання переписувачем літери “юс великий” (“ж”). Так, уже на початку послання (арк. 226), у слові “**рѣзѣми**” (“разу́ма”) його написання чітко відрізняється від юса малого в першому складі того ж слова. Також на початку слів, як-от у словах “**жжѣ**” (“уже”, арк. 256 зв.) чи “**жчиши**” (“утешні”, арк. 257 зв.). Особливо цікавий останній наведений приклад, оскільки на передуючому аркуші переписувач писав однокореневе з ним слово “утешиши”, використовуючи “ук” гаммаподібний: “**ѣчиши**” (арк. 257). Як відомо, юс великий вийшов із ужитку на Русі після XII ст., а його повернення відбулося з приходом другого південнослов'янського впливу в кінці XIV та у XV ст.²³, тобто в часових рамках укладення “Послання Мисаїла”.

Також ознаки другого болгарського впливу помітно і в використанні інших літер для позначення звука “у”. Зокрема, переписувач дуже рідко використовує “ука” простого (“у”), у більшості випадків це відбувається при скороченні слів та винесенні літер. Так, наприклад, у слові “**възрѣмѣ**” (арк. 259) і, здається, єдиний раз у повністю написаному слові “**вънѣмѣ**” (арк. 229 зв.). Зате і ук-диграф (“ѣу”), і “ук” гаммаподібний (“ѣ”) вживаються переписувачем відповідно до звичних для другого південнослов'янського впливу правил²⁴: так, двічі всередині рядка на ст. 244 зв.: “**ѣу ѣу ѣу ѣу ѣу**”,

²¹ Хоча Гальченко віддає перевагу термінові “другий південнослов'янський вплив”, однак визнає при цьому, що “материал исследованных нами 115-ти древнерусских рукописей конца XIV – первой половины XV вв. (преимущественно с точной датой) свидетельствует об ориентации древнерусских книжников в основном на правописание среднеболгарских, а не сербских рукописных книг. Восточнославянские рукописи этого периода, в которых встречаются «сербизмы» (например, написания с буквой ѣ вместо ѡ), насколько известно автору настоящей статьи, весьма немногочисленны, в связи с чем «сербизмы» не были включены в перечень наиболее характерных признаков 2-го ЮСЛВ (южнославянского влияния. – Н. 3.)”. Гальченко М. Г. О времени появления и характере распространения ряда графико-орфографических признаков второго южнославянского влияния в древнерусских рукописях конца XIV – первой половины XV вв. // Лингвистическое источниковедение и история русского языка. – М., 2000. – С. 141. З огляду на ці спостереження науковця, можна вважати терміни “2-й болгарський вплив” та “2-й південнослов'янський вплив” фактично еквівалентними.

²² Пор.: Там само. – С. 131–132.

²³ Пор.: Там само. – С. 140.

²⁴ “Заметим также, что с конца XIV – начала XV вв. в ряде древнерусских рукописей, вероятно, под влиянием южнославянской письменности *восстанавливается употребление диграфа ѣу или заменяющей его лигатуры ѣ после букв согласных* (тут і далі збережено виділення Гальченка. – Н. 3.). Как известно, такое употребление ѣу, ѣ было характерно для восточнославянских рукописей XI–XII в.; к середине – второй половине XIV в. в древнерусской письменности устанавливается правило, согласно которому ѣ пишется в начале слов и после гласных, а после согласных употребляется монограф у. Лигатура ѣ на протяжении XIII – первой половины XIV вв. исчезает из древнерусской письменности (она изредка встречается лишь на конце строк)”. Там само. – С. 136.

тричі всередині рядка на тому ж аркуші: “*нарочитѣ доброзѣмны мѣ*”, також тричі всередині рядка на арк. 249 зв., де, зокрема, бачимо “ук” гаммаподібний і на початку слова: “*ѣрѣчнѣ ѣ*”.

Окрім цього в Смоленському списку присутні й інші ознаки другого болгарського впливу. Спробуємо прослідкувати деякі з них, які Гальченко наводить як найбільш характерні.

Іноді переписувач застосовує кендему, як-от у слові “*моуѣи*” на арк. 228. Та часто розібрати акцентування досить складно, оскільки більшість наголосів переписувач пише як майже горизонтальні лінії, тому здогадатися, які з горизонтальних ліній представляють собою кендему, а які ісо (“*”*”) доволі важко, як і розібрати, чи одна горизонтальна лінія являє собою оксію (“*”*”), варію (“*”*”) чи камору (“*”*”). Єдине, що можна сказати напевно з огляду на ці майже горизонтальні штрихи, то це те, що переписувач завжди проставляє придиhi над голосними на початку слів (а також над голосною, якщо вона відкриває новий рядок, незважаючи на те, що часто вона є продовженням слова з попереднього рядка), що не раз допомагало в сумнівних випадках при відчитанні тексту і відповідно передано в публікованому тут документі. Однак, як уже сказано, точніше розібрати акценти практично неможливо, тому було залишено лише початкові придиhi, переважно без проставляння додаткових наголосів, щоб не вносити плутанини.

Зате легко можна розпізнати іншу ознаку другого болгарського впливу в тексті списку, а саме паєрик (“*”*”). Як зауважує Гальченко, цей знак “часто употреблялся в древнерусских рукописях XI–XII вв., однако на протяжении XIII–XIV вв. он практически исчез из русской письменности”²⁵, а повернення його теж відбувається в рамках другого південнослов’янського впливу. В нашому тексті паєрик з’являється доволі часто. Так, бачимо його вже на початку послання (арк. 226) у слові “священних”: “*въ первѣи ѣциниѣ чиннонѣчлѣж*” та на звороті того ж аркуша у спорідненому слові “священноначали” (“*ѣцинонѣчлѣи*”). Присутній він і далі: двічі на арк. 233 зв. у майже сусідніх словах “*ѣстинниѣ*” та “*нѣзлѣзоѣи*”, на арк. 234 зв. (“*прѣвоѣши*”), 242 (“*ѣповѣѣдѣи*”) та ін.

Також практично на кожному кроці зустрічається написання слів “с буквой «а» в соответствии с /ja/”²⁶: “*ѣлѣвнѣи*” (арк. 224 зв.), “*ѣнѣгонѣи ѣ фѣдоѣи*” (там само), хоча на тому ж аркуші зустрічаємо й варіант “*ѣтѣиѣ*”. Або візьмімо для прикладу арк. 227 зв., де знаходимо як вживання з “а”, так і з юсом йотованим для позначення звука “ѣа”: “*прѣѣгоѣи*”, а трохи нижче – “*прѣѣлѣгнѣо*” або на арк. 232, де зустрічаємо їх в одному рядку: “*ѣнѣлѣ чѣковѣлѣ мнѣ на нѣ ѣлѣцѣлѣи*”, або на арк. 232 зв.: “*ѣзѣкомѣи*”. На думку Гальченка, “возникновение таких написаний в южнославянской, а затем и в древнерусской письменности, по-видимому, обусловлено подражанием графике греческих рукописей, в которой нет йотированных букв”²⁷.

Наявна в нашому рукописі й заміна твердого знака на м’який. Бачимо це, зокрема, в імені “іоань” уже на початку списку, на арк. 224 зв.: “*ѣиѣѣи*”, та постійно у словах “овець”, “отець” (хоча в останніх випадках це можна віднести й до впливу місцевої говірки) та ін. Та, напевно, найбільш показовою

²⁵ Там само.

²⁶ Там само. – С. 135.

²⁷ Там само.

ознакою другого болгарського впливу в тексті “Послання Мисаїла” зі збірника СОКМ 9907, окрім юса великого, є вживання “Ъ”, та “ь” після плавних²⁸, наприклад у слові “ꙗвъшныи” (арк. 228), у слові з тим же коренем “ꙗвъшныи” на аркуші 229 зв., а також у словах “ꙗвъшныи” (арк. 233 зв.), “ꙗрънь” (арк. 235), “ꙗрънь” (двічі на арк. 235 зв.), “ꙗръжати” (арк. 242) та ін. Також подекуди зустрічається графема “ѕ” для позначення звука “з”, як-от на арк. 237 зв. у слові “ѕѣло”, хоча на тому ж аркуші, всього лише кількома рядками нижче, те саме слово написано вже через “з”: “зѣло” (те ж слово на арк. 259, лише з “е” замість “ѣ”, знову через “ѕ”: “ѕѣло”), або в слові “Бозе”: “ꙗѕѣ” (арк. 254 зв.).

Спосіб написання певних слів у списку СОКМ 9907 дає також багато цікавої інформації стосовно вимови деяких літер при читанні церковнослов'янських текстів на Смоленщині на початку XVI ст. Це, зокрема, стосується вимови літери “тета” (“Ѡ”), яку, як видно з тексту, часом заміняли на “ф”, що дає підстави вважати, що так вона й читалася. Це добре помітно вже на початку послання, в таких словах як “Феодосій” (“ф” замість “Ѡ”, арк. 224 зв.), при чому похідне від того ж грецького кореня “Феодор” пишеться буквально кілька рядків далі через “Ѡ”, а не через “ф”, як можна було сподіватися: “Ѡѡѡ” (арк. 225). І тут же, у власному імені “Євстафей”, знову “ф” замість “Ѡ”: “Ѣвстафѣи” (арк. 225 зв.). Або в іншому імені, не такому звичному для Русі, “Ѡнцѣи” (“Франциска”, арк. 236), написаному через “Ѡ”. Добре видно це й у слові “философских” на арк. 258, де перше “ф” так і передане через “ф”, а друге написане через “Ѡ”: “фѣлосѡѡскихъ”. Зрештою, цю думку підтверджує і спосіб написання слова “серафим” на звороті 261-го аркуша: “сѣрѡѡѣ”, тоді як, наприклад, на звороті аркуша 258 написано цілком правильно через “ф”, “сѣрѡѡѣ”. Або “сѣрѡѡѣ” на початку послання (арк. 226) і тут же, буквально через один рядок, “сѣрѡѡѣ”.

Цікаво також простежити за вживанням літери “ять” (“Ѣ”), яке видає, що вона читалася як радше “йе”, ніж як “ї”. Так, на звороті аркуша 238 написано “ѢѢѢ”, а на звороті аркуша 244 те ж слово написано “ѢѢѢ”. Також можна зауважити це в різних варіантах написання слова “всенаясвятѣишии”: зустрічаються як варіанти з “Ѣ”, так і варіанти з “ї” (пор. “Ѣсенаясвятѣишии”, арк. 242 зв., і “Ѣсенаясвятѣишии” буквально на наступній сторінці, арк. 243). Та, напевно, найкраще ілюструють вживання літери “ять” як еквівалента для “е” слова з коренем “грѣх”. Часто зустрічаємо варіант написання “грѣхн” (двічі на арк. 250 зв., також на арк. 252 зв. та ін.), хоча не рідше можна зустріти “грѣхѡ” (арк. 227 зв.), “грѣхѡм” (арк. 239, 241 зв.) чи “грѣхѣни” (арк. 239 зв.). Чудово видно плутанину щодо вживання літери “Ѣ”, коли зустрічаємо те саме слово в тій самій формі у двох варіантах написання: “грѣхѣ” (арк. 252 зв.), а буквально кілька рядків далі, на наступному аркуші – “грѣхѣ” (арк. 253). І лише, здається, один раз знаходимо форму “грѣхѡ” (арк. 238)²⁹.

²⁸ “В эпоху 2-го ЮСлВ в древнерусских рукописях наряду с традиционными для восточнославянской письменности XIII–XIV вв. написаниями слов с корневыми сочетаниями редуцированных с плавными (типа *ъѣѣ, *ѣѣѣ, *ѣѣѣ) с буквами *е, о* перед буквами плавных появляются написания южнославянского типа с буквами ѣ, ѣ после плавных”. Там само. – С. 138.

²⁹ Пор. щодо вживання літери “ять” як еквівалента для “е” також написання того ж слова “Ѣѣѣ” на останньому аркуші, майже в сусідніх рядках: “Ѣѣѣ” і “Ѣѣѣ”.

З написання тих же слів з коренем “грїх” водночас помітно, що літера “Г”, вочевидь, вимовлялася приглушено, радше як українське “г”, ніж як російське “Г”, через що переписувач подекуди на початку таких слів ставить літеру “х”: так, у слові “~~хрѣхы~~” на аркуші 252 і, практично тут же, на звороті того ж аркуша, те саме слово написано як “грѣхы”.

Також, судячи з усього, переписувач переважно не знав і не розумів слів іншомовного походження і чужих для Русі власних назв та імен. До прикладу, слово “алект” у другому рядку послання написано як “алекто”, а замість “викарию” на аркуші 226 є “рикарию”³⁰, або ж “реклулы” (арк. 236) замість “регулы”, як є в Потія. А ім’я адресата послання практично жодного разу не передано правильно: тут і “Сикту” (замість “Сиксту”) на самому початку послання (арк. 226), і “Сікте” (замість “Сіксте”) на аркуші 261. А чого варте “Сіксіте” (“~~сіксі/ті~~”) на арк. 234 зв. і “Сіксете”, та ще й з титлом вгорі, яке вказує на те, що це слово скорочено, на аркуші 257 (“~~сіксіте~~”)! Тут також і “невытян” замість “ниневытян”, і “селуні” замість “селмоні” (арк. 250), і “езекоінов” замість “езекиино” (арк. 252 зв.), та ін.

Однак часом саме такі помилки дозволяють нам заглянути у способи читання чи вимови деяких літер, а також спостерегти вкраплення живої мови. Що стосується останнього, то в нашому тексті знаходимо кілька слів, які потрапили туди, вочевидь, з лексики переписувача. Так, бачимо невластиве для церковнослов’янської “зыханіє” (“~~зыханіе~~”, арк. 252 зв.), тоді як у варіанті грамоти, оприлюдненому Потієм, на цьому місці читаємо нормативне “воздыхание”³¹. Або слово “збереть” (“~~збереть~~”, арк. 229 зв.), тоді як у тексті Синодального списку тут цілком звичний для церковнослов’янської префікс “с(о)”: “~~собереть~~”³² (виділення моє). Чи постійне вживання слова “збор” замість “собор” на означення зібрання, спільноти (арк. 243, 260 зв.) Інший приклад вживання префікса “з” замість “с” – слово “змиритель” на звороті аркуша 245, тоді як у списку з Крева знаходимо тут звичний для церковнослов’янської префікс “с”: “смиритель”³³. Хоча і в Кревському списку натрапляємо на вкраплення живої мови, які присутні також у списку “Послання Мисаїла” із СОКМ 9907. На деякі з них уже звернув був увагу Петрушевич³⁴. Тут додамо лише для прикладу “ані” замість звичного для церковнослов’янської мови “ниже” (СОКМ 9907, арк. 256), що його читаємо на цьому місці і в Потія, яке митрополит відтворив, однак, написавши окремо: “а ни”³⁵. Повторно знаходимо те ж слово в СОКМ 9907 на арк. 255, однак написано вже у варіанті “ане”, тоді як у Потія тут усе те ж “а ни”³⁶.

³⁰ Хоча, як показує порівняння з Синодальним списком “Послання Мисаїла”, деякі з цих помилок (наприклад, “рикарию” замість “викарию” чи “сикту” замість “сиксту”) швидше за все були наявні вже в антиграфі, з якого копіювався і Смоленський, а пізніше й Синодальний список (тезу Плігузова про те, що Синодальний список містить похідну від Смоленського редакцію “Послання Мисаїла”, після докладного текстологічного аналізу обох списків довелось відкинути).

³¹ Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 223.

³² Русина О. Мисаїлове послання Сиксту IV... – С. 294.

³³ Там само. – С. 217.

³⁴ Соборное послание русского духовенства и мирян к Римскому папе Сиксту IV... – С. 34–35.

³⁵ Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 226.

³⁶ Там само. – С. 225.

Наведений аналіз написання слів, який дає змогу зробити певні висновки щодо вимови тих чи інших літер церковнослов'янської мови, показує, що на території Смоленщини (якщо прийняти, що збірник СОКМ 9907 справді місцевого походження) на момент постановлення даного списку “Послання Мисаїла” поряд із сильним українсько-білоруським впливом, який відчитується в численних вкрапленнях народної мови, помітно і вплив московського ізводу (читання літери “ять” як “йе”, “тети” як “ф” та ін.). Вочевидь, це наслідок географічного розташування Смоленщини на стику обох впливів та її історії. Адже ця земля довго була спірною територією та постійно переходила з рук у руки: протягом цілого XV ст. Смоленськ, як і більшість нинішніх українських земель, перебував у складі Великого князівства Литовського, а з 1514 р. – він у складі Московської держави. Тут відкривається широке поле для дослідників-лінгвістів. Тим більше, що, за слушним зауваженням Голенченка, “взагалі мова послання досі науково не досліджена”³⁷. Можна сподіватися, що дане видання сприятиме дослідженню цього вельми цікавого документа, в тому числі й мовознавцями.

ДОКУМЕНТ

(арк. 224 зв.) Пречтѣный в крѣтѣ шѣцѣ ѡсцѣненный епископъ смоленскій мисаѣлѣ выбраний алексо на/ митропоу в киевскаго правослаива/ прѣтла и вса рѣси : – Чтѣный въ зако/не шѣлѣ архимандрѣтѣ славныа лавры пѣчкы/а въ киевѣ въ ѡбителѣ стѣи еѣгоно/снѣи шѣцѣ антонна и фѣдѣа : –/ Достойны въ бл҃гочѣтїи сѣавци чѣтнѣ/ шѣцѣ макарий архимандрѣтѣ виленскїи ѡбі/тели стѣиа жѣвоначальныа трѣица : – // (арк. 225) Великогославно кнѣжа бл҃гочѣтныи мѣсанѣ/ брат по плѣтѣ прѣсвѣтлѣ крѣла поѣка кѣза/ казимира : – Бл҃говѣрныи кѣзы дѣорѣ/ з еѣлае браѣ въ кровѣи великѣ кнѣза литѣскѣ андрѣа : – / бл҃говѣрныи кнѣзы дмитри вазе/скїи снѣи/ кнѣза кобѣлѣтина з еѣлае рѣс : –/ Бл҃гочѣтныи и великїи нарочитыи въ полѣ/тѣ шѣлѣ хѣтѣви намѣстниѣ витѣвскїи/ и марша/ко земли великѣ кнѣзѣтва литѣскѣ/ въ войскѣ гетмѣ навѣшышнїи : – / бл҃гочѣтныи браѣ еѣго панѣ павѣлѣ намѣстѣи/кѣ камѣскїи : – Бл҃гочѣтныи пѣ еѣвѣлѣ/фѣи вѣнѣвнѣи е полоцка прѣвошѣи въ воѣрѣ : –/ Бл҃гочѣтныи пѣ ромѣ е кнѣва старѣста пѣвѣвскїи : – Бл҃гочѣтныи браѣ еѣго пѣ шѣлѣ е кнѣва стрѣнѣтѣ гѣлѣскїи и трѣцкы/а блѣ и пого/а мирныи к поганѣо ѡ ѡтѣвѣ/рѣнїи мира хрѣтѣвскїи снѣвѣ : – Бл҃го/рѣдѣтныи въ законѣ еѣжыи пѣ гѣкѣ/вѣ навѣшнїи писарѣ кнѣзѣтва великѣ // (арк. 225 зв.) литѣскѣго и кнѣвѣи виленскїи : – / Бл҃гочѣтныи панѣ мѣханѣ алекса/дрѣовѣи/ зо загѣрова чѣтныи пѣ въ воѣрѣ земли/ волиныское : – бл҃гочѣтныи браѣ еѣго панѣ/ андрѣи е поѣрѣтѣи снѣи пана алекса/ нѣла поѣкарѣеѣго : – : – : – / Бл҃гочѣтныи мѣ пѣ солѣтѣ алекса/дрѣи/ великїи и славныи рыцѣрѣ еѣжѣа/ гросѣ и ѡушыплѣскїи златѣго стѣра/ха носѣи поѣкарѣенїи великаго славнаго дво/рѣ прѣсвѣтлаго крѣла казимира : – / Бл҃гочѣтныи стѣи еѣжѣтѣвныи писаннїи/ книголаѣвѣи кѣи шѣлѣ браѣ и ѡншнїи/ выбраныи ннѣ поѣкарѣенїи навѣшнїи зѣ/скнѣи великаго** кнѣзѣтва литѣскаго по/сѣдѣжнѣи вѣвѣнѣтѣ дѣхѣомѣ въ пѣстолаи снѣи : – / вѣсѣтѣи стѣго блѣ прѣ-/нѣзволѣнѣмѣ : –/ Виленскому паѣ великомѣ // (арк. 226) снѣцѣ вѣсѣнѣномѣ свѣтѣилнѣкѣ црѣкѣномѣ/ свѣтѣлѣ вѣсѣтомѣ и вѣнастѣвнѣшномѣ шѣцѣ/

³⁷ “увагуле мова Паслання дагѣтуль навукова не даследавана”. (Власний переклад). *Галенчанка Г. Паслання да папы рымскага Сікста IV...* – С. 91.

* Можливо, помилка переписувача. У Потія тут “Михаиль”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV, 1476 г. // Архив Юго-Западной России / Изд. С. Голубев. – К., 1887. – Ч. I. – Т. 7. – С. 199.

** У слові “великаго” літера “о” після “к” переправлена на “а” темнішим чорнилом: “великаго” замість “великого”. Однак залишаємо тут первісний варіант написання.

ѿцѣмъ ѿ всеначалнишомѣ пастыремъ пасты/ремъ бж҃гомѣ сиктѣ* стѣмъ великии/ѿ съборнои аплѣкы
 цр҃кви рикарию** на доинишомѣ въ прѣвѣ сѣиниѣ чинона/чл҃а свѣтлоосиявцемѣ просвѣщениѣ/
 небаго разжма*** ѿзарила сѣинноначалнѣ/ншаго великого* свѣта паче аснозрѣ/лны хр҃овимѣ
 блнстала оумнобниѣ/ просвѣщениѣ великого ѿма всенпросвѣ/тлѣйшаго в свѣтѣ чиношѣрѣ носа
 ѣри/номо т҃чннѣ* ѿ срафимѣ пламноблнста/ѣмѣ свѣтѣ чиноумношѣ ѿ всесвѣтѣ/омѣ срафимѣ
 ѿгнемъ нѣныѣ р҃гарлемѣ/ ѿ многолучителныѣ желаниѣ всѣмъ палиѣ ѿ бж҃твенимъ любвѣ ѿ пакн
 бж҃тннѣ/ лнбѣ оу прѣла сѣща великаго б҃га три/стѣоу ѣмоу пѣ приноса ѿ всѣ ѿ за вса/ ѿ
 ѿ него прасвѣщлѣ ѿ ѿщлѣ въ р҃хнѣ // (арк. 226 зв.) бл҃гѣтѣ свршенимъ просвѣщенимъ/
 всесвѣтлаго свѣта на ѿсѣннѣ р҃шлмъ/ всѣ привлчл желаниѣ любвѣ г҃ж к немѣ в чн/лны ѣго
 свѣтѣ ѣ ѣ непотгнжнмъ всако/моу оумѣ ѿ тако ѿ него мнѣ свѣта паче всѣ сѣинноначлн
 цр҃кви ѿ прочннмъ/ прѣвѣ ѿ сѣщнмъ повашн стѣблжнѣ/ѿ сѣинноноснои ст҃ннѣ комѣжо по ми/
 ре разрѣлла р҃хнлл р҃рѣвннл швыѣ/ просѣннѣ кѣпножн всемъ конечнѣ/ прошеннѣ ѿ свршено
 бл҃гвннѣ въ вса/ на вса цр҃квнл чнны начлл ѿ властн/ чнне нн жѣ ѿ всакиа чл҃кыа р҃хн ѿ
 оумѣ/ ѿзлнвлл в нн ѿзѣвнѣно свѣт б҃го разлмѣ/л кѣ просвѣщениѣ ѿ р҃шлмъ ѿ ты подл/стѣ
 многозлнлл прѣмрѣстѣ бж҃на кѣ свршениѣ ст҃нмъ пастн своѣ цр҃кѣ/ ѿзврннѣ стѣ всѣ словенн
 швыѣ г҃/ тн г҃ самѣ оу р҃дн л не чл҃кѣ великѣ/ѿ пастыремъ пастыреѣ начлнннѣ ѿ всѣ // (арк. 227)
 сѣинноначлн прѣвѣнншомѣ свѣтѣ/тоу цр҃квнѣмоу свѣтилннѣ всемнѣно/моу слнцѣ всѣ хотлчл
 ѿзлнл прѣложн/ к хотлчл новаго свѣтѣ х҃а ѿзврннѣшаго тл/ в снн р҃л ѿ чн по бл҃говолинн
 хотѣннл сво/ѣго въ шѣрѣ своѣ бж҃твениѣ ст҃нн ѿ по/слжнн тл на прѣмѣ великаго нма на стѣ/
 р҃ланнѣ ст҃нѣ вр҃ховннѣ своѣ аплѣ прлвл/щн слово ѿстнннѣ ѿстнннлго б҃га въ/звѣщлщннѣ въ всю
 вселннѣ ѿ в концн/ ѣтл снннѣ бж҃нѣ въ вснрѣтелствѣ* всѣмъ/ хотлщнмъ вѣрѣвати ѿстнннѣ
 сноу/ бж҃нѣ подлл всѣмъ мнрѣ ѿ зрѣвѣ ѿ/ вснспннѣ бл҃гвннѣ слѣно подл тн ѿ всемо/гѣщаго
 б҃га на спннѣ всѣмъ р҃шл тако/ оубѣ оубѣдннѣ ѣ въ всѣ прѣвѣстѣ по пс҃лннѣ/ прѣвѣнѣ нелѣбн
 всквѣрнѣ б҃го оубѣдннѣ/ всѣмъ млтн ѿ ш҃тлчннѣ ѿ грѣшннѣ нл/во ѿ ж҃гѣтѣ ѣго порѣжннѣ не
 ѿ плѣтн/ нн ѿ похѣтн мѣкы но ѿ самого б҃га р҃хѣмъ // (арк. 227 зв.) свшнѣ порѣвѣса ѿ
 просвѣщениѣ сллвы/ великого свѣта ѿжѣ просвѣщлѣт вса/кого чл҃ка г҃рлдуѣщаго мнрѣ ѿ вышн нѣвѣ/
 ѿзврннѣ бывѣ ѿн самого того срафннѣ/скл лнкл ѿ всѣмъ прѣтѣоу оу прѣтл слл/вы великаго б҃га
 ѿ просвѣтломѣ велн/чнствнѣ на несѣ по шѣрлзѣу сѣщн/мж вѣказлнл ѣмѣ на горѣ стѣннѣ ст҃нмъ/
 слѣужннѣ ѿ сѣннѣ ѿстнннѣннѣ ѿ самѣ г҃/ вѣдрѣузн л не чл҃кѣ ѿ може прнноснтн/ всѣмъ жр҃чѣвѣ
 жнѣв стѣоу ѿ б҃го р҃днѣ/ б҃гоу не чѣкѣмѣ о свѣтѣ но ѿ лнскн нвѣ/стннѣ ѿ грѣхѣ ѿко лл бѣднѣтѣ
 прн/ношнннѣ ѣ словеннѣ* шѣщл прѣлчнѣ б҃гоу ѿ шѣщннѣ р҃шѣ ст҃нмъ ѿстнннѣ : –/ ѿ великнн
 начлннншннѣ всѣ стѣ/ ѿщлмъ шчѣ тако велнѣ ѿ толнѣ много/блжнѣ ѣ ннзрѣчннѣ дог҃тоиннѣстннѣ/
 б҃га лл кѣтѣ ѿ чл҃кѣ може ѿзрѣлчн/ ѿлн ѿзрѣчннѣ прѣпнннѣ дог҃тоиннѣстннѣ // (арк. 228) велнчнствлн
 ст҃ннѣ тѣвоѣ ѿлн оублжннѣ/тн по стѣоанннѣ ст҃нлствѣ тѣвоѣ ѿзрѣлно/ѣ ѿможе тл г҃ б҃г оублжннѣ пл
 всѣ змннѣ/ снѣв чл҃кѣ ѿ самѣ хотѣт снѣв свѣтл/ сллвоу ѿ чѣннѣ вѣчлвшн тл : . –/

* Помилка переписувача. Має бути “Сиксту”, пор.: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 200.

** Помилка переписувача, мало бути “викарию”, пор.: Там само.

*** Тут, як і в кількох інших випадках, переписувач використовує літеру “юс великий” (“ж”), яка в рукописі чітко відрізняється написанням від звичного “юса малого” (“а”). Тому, як і було зазначено в супровідній статті, передаємо цю літеру тут відповідно до її вживання в рукописі.

* Тут у слові “великого” літера “о” після “к” переправлена пізніше на “а”. Подаємо однак первісний варіант.

* Помилка переписувача. Має бути “точен”. Пор.: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 200.

* Помилка переписувача. Повинно бути “свидѣтельство”. Пор.: Там само. – С. 201.

* Прийменник “о” винесений в рукописі в титуло над наступним словом “овцах”, тому ми так його тут і передаємо.

г҃ла ꙗкоже съвѣстителствѣють/ ѿ семѣ ѿда ꙗковы : . – Въ зворно^м/ своемѣ послании пиша ѿ сѣ пространѣ/и такови не хотѣ^т да быхом были вси/ ѣдино тѣло ѿ х҃ѣ не слышѣ^т самого за/ повѣдающе и г҃ши сѣа заповѣди вѣмѣ/ да любите мѣ^д другѣ ꙗко и азъ възлюбѣ^х бы ѿ семѣ познаю^т вси ꙗко з҃нцы/ мон ѣсте ꙗще лѣво ѿметѣ ед҃нѣ мѣ/жѣ собоу ꙗ и д҃и негѣ лѣвои тѣмѣ/ бѣ^т не приемывѣ^т такова прѣдѣсть/ и^т свыше ни^ходи^т нѣ зѣмна д҃шѣвна бѣ/совсѣла и д҃ѣ ко зѣвнѣт и рѣниѣ тѣ не/стронни вѣсѣла зѣла вѣща : . – // (арк. 233 зв.)

Мы же вѣрѣмѣ настѣишии вѣшии и/ вси и многоглаголюмоу въ бл҃гоуслѣ^д/жѣнии велико- глѣбной памѣть ꙗко/ не ѿметѣ вѣры сѣ^и и тако к томѣ по^д/вѣнмѣ ины^и прочѣи^и вѣщѣ^и ѣже на нѣ/ клавишѣ^т не по истиннѣ хотѣши ра/зрѣжати твоѣ и незлобиво бл҃го/мѣни ѣ к намѣ : . – Но папи прѣдѣсть пастырь и вселеннѣи оучителии/и ѿцѣ мѣсто продаи своимѣ вѣсѣ^т/тломѣ оумоу : . – В рѣдѣжени сѣ^и/ истиннии писании и д҃ѣ ѡбращѣ^т неза/зорна правѣ к намѣ ко вѣ^т тѣвѣннѣи/мѣ бл҃гѣниа твоего тѣго : . – Послѣ/дѣннѣи своего прѣконачѣннѣиша па/стыря х҃и ꙗко г҃а рѣдѣши к немѣ не и/гонѣет вѣ : . – Нѣ вѣ^т равнодѣно/ мѣтѣ к свѣ^т приимѣ^т ѿ востокѣ/ свѣра морѣ ꙗко да ѿ немѣ вѣблѣва/тѣса вѣа колна зѣмнаѣ и вси ꙗзыци // (арк. 234) оублажѣ^т ѣго : . – Мы ко вси вѣрѣмѣ и/ неповѣдаемѣ быти тѣвѣ стѣишии/ пастыря и вселеннѣаго всначѣннѣ/ишаго старѣшинѣ вѣ^т сѣи^и сѣи^и ѿцѣмѣ : . – / И прѣкослѣвни^и патриархо^и вѣрховнаго/ прѣшѣи и по^д/клоняемѣ главы ниша сѣ/ вѣсѣмѣ послѣшаннѣ бл҃гоуслѣвнѣмѣ : . – / Не ѿ нѣжа ни ѿ скрѣен : . – Но ѿ вѣ^т ры желаемѣ лѣвѣ бл҃гоуслѣвнѣаго/ сѣа тѣвѣннѣи ѿ твоеѣ стѣни : . – Всенастѣишаго твоего бл҃гѣниа вперѣ/вши оумѣ въ глѣбнѣоу вѣтѣвнѣи словѣ стѣго/ писаниа : . – / И ѿтѣмѣ и зѣвѣкше мно/гоцѣннии бѣи рѣзѣма ꙗки пчѣлнѣи со/тѣ : . – О многоцѣтѣоушии цѣтѣтѣ/ съблѣвше ищѣннѣи приннѣсти д҃хѣвнѣи мѣ : . – /

Въ многочисленнѣи и дѣвнѣи никакѣ сѣ/сѣмѣ сѣ многу чѣнѣ и сѣ похваллѣи/ сложеннѣи ѿ сѣлѣкѣоушии словѣ при/несемѣ к похваллѣннѣи вѣснѣстѣиши // (арк. 234 зв.) стѣни твоѣи ꙗко и вѣшнѣ ѿ сѣ/ писѣхо^и ѿ свѣрнѣи старѣа мы словѣснѣи/и сѣи ѡбщѣ : . – Ици оубѣо лѣрѣ^т дѣ^т/вннѣи ѿ †з†^т сѣни вѣтѣхѣа за/вѣтѣа : . – сѣннѣи^{**} жрѣтѣвѣи бл҃гоуслѣвнѣи и кроуѣи ѡнчѣи і козлѣи і поплѣо : . / Юнѣа кропа ѡсквернѣннѣи ѡсѣлаше/ кѣ плѣнѣи чѣтѣтѣ : . – И ѿсѣдѣ^т па^т/ти спѣблѣа^т сѣ похваллѣи въ слѣгѣ/ бж҃нѣи поминѣннѣи и мѣ ѣго : . – Въ законѣи ѡлѣмѣсѣкѣи книгѣи не много ли и/ ко^имѣи пѣ новѣаго зѣвѣтѣа х҃ѣа прѣболиши/ великнѣи архѣиерѣи : . – Многоблѣжѣ/ ннѣи ѡчѣи и вснѣмѣдѣннѣишии сѣи/чѣ похваллѣи высѣчѣиши^и бытѣи і до/стѣни ѣси ꙗко сѣннѣи^т бѣа вышнаго/

Вторнѣи мѣлхисѣкѣа тѣннѣкѣ не/доуменнѣи тѣнѣтѣа великаѣ ѡннѣ/ жрѣтѣвѣи нѣннѣи сѣи^и и слѣжнѣтѣ^т в нѣ желѣнѣи аг҃лѣи приникнѣти : . – // (арк. 235) ѣи ѡнчѣиши не токмо к плѣнѣннѣи/ чѣтѣтѣ но ѿ совѣтѣи мрѣтѣи дѣ^т/вѣ дѣша спѣишии ꙗ тако многоколшѣ/ ѡного догѣтѣи бытѣи сѣ похваллѣи и па/мѣти в снѣ хр҃тѣи^икѣи вснѣа прог҃ла/вѣлѣти и мѣа твоеѣ вспрѣстѣишоу/ в зѣвоѣи и въ слѣжѣи поминѣннѣи лѣи/ ѿцѣа начланнѣишаго всѣго зѣвоѣа хр҃тѣи/ѣакого нѣ к тако великѣоу стѣмѣ : . – / Вѣрыа ти догѣтѣннѣи похваллѣи слово^и/ прѣстѣвнѣмѣ : . – Иже пѣ славы дѣн/нѣтѣа : . – вѣтѣи лѣвѣсѣлѣннѣи : . – / молѣчѣннѣмѣ вѣмѣсто слава догѣо/дѣтѣ^т похваллѣи наказѣоушнѣа : . – / и самого ѣстѣа прѣвѣзѣишишѣмѣ мѣры : . – / и всѣго вѣдѣннѣи^и г҃рнѣи вѣсхнѣннѣаго : . – / и не ина и въ тѣлѣ вѣвѣрѣннѣа жи/знь рѣвѣ и вгѣславнаго ꙗзыка з҃ннѣи^и/ ѣмѣ и пѣвицѣ съкѣлѣа и слова г҃лѣи : . – / ꙗзыкѣа мой тѣо кнѣннѣи^и скорѣи^ица : . – // (арк. 235 зв.) Чѣтѣ к снѣмѣ дѣзнѣ^т ли оубѣо к похваллѣмѣ/ вѣшии стѣни дѣзнѣ^т вѣа ко оубѣннѣи лѣ/бѣннѣмѣ нѣ вѣкѣннѣи к вѣшии вснѣа/стѣишии ѡнчѣи^икѣи свѣтѣоушнѣи : . – ни/ еѣ вѣзѣдѣно и на^т молѣчѣи такѣва ѿцѣа/ всѣго хр҃тѣианствѣа на^трѣши^игѣа чѣдо^и не ꙗко/ да да вѣша прог҃лавлѣннѣа стѣстѣи ниши/ми похваллѣи лѣчѣишии ед҃нѣтѣе клѣко/ ко и сѣа лѣпнѣи вѣдѣворѣннѣи^и и тѣ^т вѣ/

* Текст рукопису на цьому місці зіпсований і зовсім нечитабельний. В Потія тут “закон- нѣи”: Там само. – С. 207.

** Початок слова дещо затертий і важко читається. Буквосполучення “ник” у кінці читається чітко, також “с” на початку, “щ” вгадується за слабкими обрисами.

бѣлѣ свѣшѣ твоѣ бо оу^т нѣйма даро/ваны ѣ твоѣ ѣ зѣмнаѣ вснастѣи/шлѣ бл҃гѣннаѣ вселеннѣи^ю вси
в концѣ/ ѣлѣ тѣ бл҃гѣшиши ѣ просвѣщашѣи ко/нечны^и разрѣшны^и ѡ всѣхъ грѣхѣ ѣ поѣ/ бо
срѣднѣи сѣ^т ключѣ цр҃кѣвѣ нѣяго вѣ/зачѣи ѣ рѣшати ѡ самогѣ бл҃гѣ оу^т при^и/ сѣго рѣ^т ѣмлати
ѡ сѣлѣ припадѣмъ ѣ мо/лимъ ѣко^и оубѣи : · · / ѣ бл҃го млати^и вѣ на^и живѣщи^и далѣче сѣ-
верны^и // (арк. 238 зв.) сѣлѣ вѣ градѣ свѣтло рѣи^искы^и чр҃ѣ пѣ/ оубѣи^и ѣ рѣдѣ вѣстѣи^и цр҃кѣи
сѣдрѣжлѣ/щѣ сѣлѣ сѣлѣи вселеннѣи зѣво^и к ѣ^иже коу^пно ѣ ѡснѣи флорѣнтискыи оубѣлѣлѣ/щѣи ѣ
ѣ на ѣи оубѣлѣлѣ сѣлѣи ѡщѣ/ сѣи вѣи рѣжѣщѣи крѣпко ѣ цѣло* в вѣрѣ/ сѣи ѣ истинны
сѣблѣдѣщи^и рѣжѣи/ да того рѣ^т бѣи^и ѣ оумола^и млати^ивно/ твоѣи милѣи оубѣлѣлѣ тѣи
нрѣлѣ хо/дѣтѣи^и млати^ивно ѣ ѡ нѣ кѣ бѣдѣ/ да сѣлѣ тѣе рѣ^т нѣша наша ѣко бл҃гѣи/ ѣ^и
тѣон ѣ всконечны^и прощѣны^и разрѣшѣ/нны^и при^имы^и всѣ^и грѣхѣ^и ѣши^и в сѣ^и нѣѣ/шнѣ^и всѣѣ ѣ
ѡно^и бѣдѣщи^и ѣ нѣша вѣ/лѣи^и жилинѣи ѣ ѣммы к тѣеѣ при/нны^и сѣ любовнѣи вснастѣи^иши ѡщѣ/
вѣмѣсѣто многѣи^и дарѣ ѣ нѣи/ приноши^и ѣ хотѣннѣи ѣсполнѣи ѣко/ млати^и пасты^рѣ поѣ бо
хѣтѣ нѣ сѣлѣ сѣи/ в наша сѣлѣи ѣко настѣн ѣ нѣѣ гѣ // (арк. 239) в прѣослѣвно^и римѣ
имѣлѣи в сѣѣ млати^ивно^и лѣто на ѡпѣщѣннѣи всѣ^и грѣхѣ^и/ на сѣблѣннѣи рѣжѣ^и на сѣи^и нѣша^и
нѣи^и/ на ѡщѣи^и сѣмыло^и на просвѣщѣннѣи/ оумола^и на ѣзѣблѣннѣи ѡ мѣжѣ на ѡ/прѣдѣлѣннѣи жѣзѣи
на парѣжѣннѣи пакыи/тѣи вѣ при^ие сѣвѣсѣтѣо ѣки непорѣчи/нѣи млати^инѣи ѣзѣиши сѣ чѣрѣлѣ м^три
сѣола/ ѡ матѣи сѣлѣ цр҃кѣи вси коу^пно про/сѣвѣщѣи^итѣлѣ ѡщѣннѣи рѣшѣи вси кѣпѣно просвѣщѣи^итѣлѣ
вси новѣпорожѣи^итѣлѣ/ Ощѣннѣи^и рѣшѣи свѣшѣи млати^инѣи^и бѣжѣи^имъ/ вси кѣпѣно нескѣрѣннѣи ѣ бѣрѣшѣи
пакы/ ѣблѣлѣтѣи ѣ ѡпрѣдѣлѣннѣи настѣо^ищѣго рѣ^т/ лѣтѣ млати^ивѣлѣ сѣго прѣдѣлѣ ѡ вѣѣлѣ/ сѣмѣ вѣ
книгѣ ливѣнтскыи рѣжѣи/гѣо/ зѣвѣтѣ ѡ немѣжѣи нѣша бл҃гѣнѣо про/сѣвѣдѣлѣ рѣшѣи гѣнѣ на мнѣѣ сѣгѣ рѣ^т
помаза ма/ бл҃говѣсѣтѣи^и нищѣи^и посла ма ѣсѣлѣн/тѣи сѣрѣшѣннѣи сѣѣ проповѣдѣлѣти пѣѣ //
(арк. 239 зв.) ннѣи^и ѡпоушѣннѣи ѣ слѣпѣи^и прозрѣннѣи/ при^изѣлѣти тѣло*** гѣи бл҃гѣшѣлѣтѣи/ ѣже
ѣ настѣо^ищѣи лѣто многѣи^имлати^ивно^и лѣто млати^и бѣжѣи^инѣо бѣи^ислѣ/ннѣо многѣи^имлати^и сѣмыло^и
ѣспѣнѣ/нѣи сѣгѣ ѣ мы вѣѣдѣи^и ѡмыкѣнѣтѣи ѡснѣлѣ/ ключѣ^и нѣи^имъ бѣгѣлѣхѣнѣи^и свѣшѣи/ ѣнѣмъ ѣлѣмъ
рѣшѣи сѣрѣшѣннѣи^и ѣ сѣѣ/мѣ сѣи^ирѣннѣи^и ѣ к томѣ пѣ^ими рѣнѣи/ хѣшѣи ѡбѣи^итѣи дѣѣи млати^и
нѣнѣ/гѣо ѡщѣи ѣще кѣто на^и сѣго доможѣ^ти вѣша/ сѣлѣи волѣи вснастѣи^иши ѡщѣи вѣѣрѣ/сѣмѣ бо вѣшѣи
многѣблѣжѣи^и сѣи^и ѣко/ да сѣго намѣѣ не вѣзѣрѣниши нѣ млати^ивно/нѣи намѣѣ вѣи кѣпѣно подѣсѣи
ѣзѣи^итѣи/ намѣѣ сѣго млати^и вѣхѣи^иши пѣѣ на^и/ сѣвѣѣ^и свѣѣторѣи^искѣнѣ^и чр҃ѣ ѣко да на сѣ^и/
знѣи^и млати^и твоѣи лѣнѣи^и ѣще не ѣи/мѣши к намѣѣ нѣѣкоѣ бл҃говѣи^иннѣи/ ѣки млати^инѣи ѡщѣи сѣго рѣ^т
молимъ тѣ // (арк. 240) много ѣко да не вѣзѣрѣниши намѣѣ сѣго/ при^исѣлѣго ѣи ѡщѣи вѣѣ
вѣлѣи^игѣо ѣ много/млати^ивно^и лѣтѣи в немѣжѣи лѣжѣ^т сѣ/кѣрѣи^ицѣи вѣи^ислѣ ѡбылѣно млати^и бѣжѣи^и/
нѣго по^ино подѣлѣѣма тѣою всѣ^и оубѣи^и/ грѣшнѣи^ико^и вѣѣрѣнѣи^и желѣи^иннѣи^и ѣко да ѡбѣлѣ/тѣѣтѣи пакѣи
вси кѣпѣно помѣловѣннѣи сѣлѣ/ бѣдѣи^и жѣи оубѣи^и кѣтомѣ настѣи^иши ѡщѣи на^и всѣ/млати^и ѣи^и цѣрѣѣ ѣко ѣи^и сѣ^и
тѣѣ ѡщѣи нѣи^и млати^инѣи/ ѣ ко всѣ^и ѡснѣ^ивѣлѣи сѣи^ицѣи сѣоѣ на зѣлѣи ѣи/ бл҃гѣи такожѣи ѣи ѡдожѣлѣлѣ
сѣоѣ/ на прѣи^ики ѣи на грѣшнѣи^ики не хотѣлѣи/нѣи никѣгѣо ѡи^и погѣбѣи^итѣи нѣ всѣ^и сѣлѣи/ ѣи в рѣзѣ^и
ѣстиннѣи при^итѣи прѣи^ики/ лѣбѣи ѣ грѣшнѣи^ики млати^и ѣи всѣхъ зѣвѣ^и/ ко сѣи^инѣи зѣ ѡбѣщѣи^иннѣи
бѣдѣи^и рѣ^т сѣоѣи/ бл҃гѣи ѣко ѡщѣи млати^инѣи ѣко^илѣнѣи^и тѣи/ко бѣгѣи ѡщѣи вѣзѣлѣнѣи^и сѣгѣи мнѣи ѣи^и сѣлѣ/
сѣоѣи не пощѣдѣи нѣ зѣ всѣ^и зѣ на прѣдѣлѣтѣи/ сѣго на сѣлѣтѣи да мы сѣѣмѣлѣи^и ѣи ѡ гнѣѣ //
(арк. 240 зв.) вѣи ѣ бѣдѣтѣи прѣлѣи бѣжѣи ѡи^и нѣ^и тѣо кѣ^и оубѣи^и кѣто/моу не всѣи лѣи намѣѣ вѣемъ сѣ

* Літеру “ц” пізніше переправлено на “д”, так що виходить не “ціло в вірі”, а “діло в вірі”.
Залишаємо тут, однак, первісний варіант, тим більше, що він і є правильним, виходячи з
контексту.

** Це повторення словосполучення “вси купно просвищаются” та “освящением душ”
знаходимо також і в Потія: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... –
С. 211.

*** Помилка переписувача, в Потія тут “лѣто”: Там само.

* Передостання літера “и” виправлена на “а”, так що виходить “свѣѣторѣи^искѣа”.
Залишаємо тут однак первісний варіант “свѣѣторѣи^искѣи”.

и́ тако исповѣда^м стѣи трѣи быти:/ да оуже к томѹ заградитѣ оуга гнѣши на нѣ направѣлѣ
 прѣ ваши^м стѣльскы^м и/ всинартѣиши^м лице^м повѣдаши^м іако бы/хомѣ нако вѣрили и исповѣдали
 стѣи/ живоначалии^м неразрѣлимѣи^м трѣи ѿ/ нѣ іноко рѣкѣ точи^м іако нлѣчии // (арк. 243)
 бых^м стѣи апѣ и стѣи бжтѣвиныхъ ѿца/ никийскаго збога и злобши^м праволави^м/и снѣ ѣже ѣстѣ
 : . – Вѣрѣи въ єдино/го бѣл імжци въ свѣтѣ вѣ чинко стѣла/ съборныа апѣкы цркѣи мѣи снѣ^{*}
 †слѣ†/рѣици^{**} і тако и вѣрѣи[†] тако исповѣда[†]**** : . – Єдиномѣ крѣиши^м быти въ ѡгтавлени^м/
 грѣхо^м а не двема : . – Іако нѣцини тѣола[†]/ в нашѣи стѣлаи зѣ рѣици нѣи снѣоу вѣкѣ/ши ѿ
 ниши цркѣи и пакѣи вторѣи крѣици/ѣ на нѣ вѣскладѣиши и гнѣици іако та/ко намѣ повѣла^{††}
 всинартѣиши^м ѿца папа тѣоити :- расмотри[†] расѣдѣи всинартѣиши^м ѿ прѣи/и ѣи ѣ снѣмѣ тако
 лпо быти и снѣ та/ко ѡгоно тѣоити єдиного главы рѣици/ хѣ вѣкѣ тѣло єдино бѣдѣиши мѣи всѣ
 єсмы/ ѣ тѣло и оуи імѣ[†] многи в свѣтѣ вѣи оу/и єдино тѣло мнози рѣици разнѣтѣо[†]/ єдино
 єдино рѣи ѿ хѣ тѣло и въ єди/нѣ[†] рѣи мѣи всѣи въ єдино тѣло крѣи/хѣ[†] іако іи нѣи
 іи ли нѣлѣи // (арк. 243 зв.) іи рѣи[†] іи свокои іи ли и мѣи в тѣо/ рогиискиа снѣи и вѣ
 нишѣ великорѣиши/ и многы словѣи[†] іази[†] и всѣи єдинѣ[†]/ пнѣо[†] рѣи[†] напѣнхѣ[†] іако іи вѣ
 тѣло/ нѣ єминѣ[†] оуи но мнози іи рѣи[†] ногѣ/ іако нѣемѣ рѣка нѣмѣ ѿ тѣла не ѿ сѣ/го нѣ
 ѿ тѣла и іи рѣи[†] оухо іако нѣмѣ/ ѡко нѣмѣ ѿ тѣла не ѿ сѣ/го нѣмѣ/ ѿ тѣла и іи бѣ
 было вѣ тѣло ѡко/ гнѣ слѣ іи вѣкѣ слѣ гнѣ оухѣи[†] нѣѣ/ положи бѣ[†] оуи єдиного коѣо
 в тѣ/лині іако воухѣи іи ли бѣ быша/ всѣи єдино оу гнѣ тѣло нѣѣ мнози/ ѡко оуѣвѣ єдино
 же тѣло не можѣ[†]/ же ѡко рѣи рѣи не тѣи мѣи єснѣ илѣ/ пакѣи слава[†] ногѣи не тѣи мѣи
 єснѣ/ нѣ мнѣ пѣ мнѣишиа оуи тѣла/ немочнѣиши быти потрѣбнѣи/ши быти рѣи іа мнѣи
 нечѣиши/ быти тѣла снѣи чѣи множи // (арк. 244) шнѣи ѡблагѣи[†] и нѣи блѣо[†] блѣо[†]
 зниши нѣи блѣо[†] разнѣи множи/ши імѣ[†] а блѣо[†] разнѣиши нѣи не тѣи бѣ імѣ[†] но бѣ[†] рѣи
 тѣла[†] лиша/ицимѣ[†] 11* болшѣи[†] іа чѣи іа[†] 12* не бѣдѣ[†]/ расѣла в тѣлині нѣи тоѣи †...а†[†] 13* /
 всѣи оуи іи стѣла[†] †...†[†] 14* оуи то є нѣи/ стѣла[†] всѣи оуи †...є†[†] 15* іи слави[†]/ єди

* Слово дещо затерте: початкове “с” ледве вгадується, однак кінцеві дві літери “м” та “ъ” видно досить чітко.

** Початок слова зовсім стертий, чітко розібрати можна лише три останні літери рядка: “слѣ”. У Потія тут “последующе”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 215.

*** Хоча початок слова дещо затертий, практично всі літери можна розібрати, окрім другої, “с”, яка зовсім нечитабельна, тому відновлюємо її виходячи лише зі змісту слова.

4* Тут над наступним словом поставлено знак, що вказує на вставку, яка й слідує внизу сторінки під її номером. Тому вписуємо фразу (починаючи від слова “вснастїиши”) і до “рассуд се”) там, де її було пропущено, і куди, за задумом переписувача, її слід вставити.

5* Очевидно, помилка переписувача, у Потія тут “рабы”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 215.

6* Помилка переписувача, у Потія тут “единѣ”: Там само.

7* У Потія тут “уханіе”, тобто “нюх”. Пор.: Там само.

8* У Потія тут “глава”, що більше відповідає контексту: Там само.

9* Очевидно, помилка переписувача, бо двічі повторюється “благоо”.

10* Остання літера дещо затерта, але за обрисами це радше “є” – “тѣло”, аніж “о”, як у Потія (“тѣло”). Пор.: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 215.

11* Перша літера слова досить затерта, але за нечіткими обрисами вгадується як “л”.

12* Слово “да” досить затерте, але відчитується за загальними обрисами.

13* До кінця рядка текст затертий, розібрати можна лише останню літеру “я”, яку й передаємо тут. У Потія тут іде слово “пекутся”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 215.

14* Слово зовсім стерте. В Потія тут “единѣ”: Там само. – С. 216.

15* У рукописі місце затерто, так що з цілого слова можна розібрати лише останню літеру “є”. В Потія тут “аше”: Там само.

в домѣ его въ вѣки/ споспѣшнѣюуемыми* твоими млѣба/ми ѡ нѣ к Гоу нагѣ нѣ пришеѣни
 ѡко/ назнѣ еѣми понижѣ бы въ хѣ крѣтнѣомѣа/ сѣго рѣ^н ѡ въ хѣ ѡбелѣхо^ага но ѡко ѡдѣ/жн
 первѣн ѡколахо^ага многими/ грѣхн ѡ ѡбелѣжини быхо^а на вѣрѣма // (арк. 251) ѡ вѣрѣговѣ сѣго
 рѣ молим тѣа оумлѣдн/сѣа пакн нѣ^а на мѣ ѡчѣ сѣтѣ ѡ пришеѣнѣ/нѣ нѣ ѡдѣжнѣн спелѣсннѣ^а ѡ ѡзозн^а
 блѣнѣ/ прощннѣа ѡбелѣ нѣ ѡко да наготѣ на/шоу сн пакн покрьши своѣ^а всѣтѣмѣа/ ѡчѣкн^а
 млѣнѣ^а ѡ тако сѣгрѣкннѣ дѣша ѡ/ша тѣплотѣн сѣтѣ хѣ помрѣзѣма/го лѣтѣ донѣ^а ѣ прнчтннѣт^а
 ѡ лѣтнѣ/шннѣ лѣ сѣрыготннѣа зѣбнѣа нѣко/гѣа рѣстѣмѣа блѣн^а мрѣзнѣа лѣтѣ/ тѣртѣгѣ^а ѡ нѣго да
 ѡзѣбѣвѣ^а ны гѣ твоѣ/ннѣ сѣтѣ млѣбѣа млѣбѣннѣа пѣстѣ/рн понѣ бо въ кровнѣ крѣмѣу твоѣн на/
 рѣкѣа да покрьши ны на мѣрѣтѣ/ ѡзѣбѣлннѣа ѡ лѣца вѣрѣжнѣа ѡ ѡ лѣца/ вѣрѣ нѣнакнѣдѣшнѣ
 нѣ ѡкѣ да ѡзрѣвшн нѣ/ ѡбелѣннѣа въ ѡдѣжѣу ѡмѣшннѣа вѣрѣтнѣ/цн лѣдѣннѣа ѡтѣрѣшннѣа вѣдѣлѣннѣа
 хѣвѣ/ вѣннѣа ѡрѣжнѣ^а всѣа ѡрѣжнѣа бѣжнѣа мо/гѣушн^а на мѣ^а ѡрѣжнѣ^а кѣтѣмѣа сѣтѣтн прѣо // (арк. 251
 зв.) тнѣоу всѣ^а кознѣ^а дѣаколыскѣ^а ѡ могѣушнѣ^а/ на сѣбѣ вѣрѣа вѣрѣн сѣтѣа хѣвѣ цѣкѣн цн/
 тѣшнѣа ѣ крѣтѣа сѣтѣо жнѣоѣтѣрѣшнѣа/ крѣтѣа ѡмѣ^а вѣзѣможѣ^а всѣа снлѣ нѣпрн/ѣзнѣа рѣжѣжнѣа нѣ
 ѡгѣтннѣа зѣа блѣбннѣа^а твоѣн^а сѣтѣа ѡ шлѣ^а нѣбннѣа/ на гѣлѣа нашнѣа вѣспрнѣмшнѣа ѡ кѣтѣмѣа/ ѣще
 мѣ дѣхннѣа ѡбѣрѣдѣу ѡсѣрѣа въ рѣ/кѣ^а нашнѣа ѡмѣушнѣа ѣ^а ѣсѣтѣа гѣа бѣжнѣа ѡ/сѣтѣоу копнѣа ѣво ѡмѣ
 донѣ^а прнѣдѣ^а/ ѡмнѣ^а лѣтѣаго кѣзѣ^а того вѣзѣдѣшнѣа/ тѣмннѣаа блѣстнѣа ѡ всѣ^а дѣвѣа понѣбннѣа/
 зѣбѣлннѣа лѣннѣа ѡ тако нѣвѣзѣбѣлѣно/ прѣстѣннѣа лѣцѣу хѣвоу хѣлѣлѣннѣа ѡ блѣрѣ/цнѣ всѣмоушнѣаа бѣа ѡ
 тѣвѣ^а вѣ мѣрѣннѣа млѣбѣа/го ѡца ѡко прнѣдѣхо^а сѣкѣвозѣа вѣдоу нѣ/пѣсѣтѣоу дѣша наша ѡко пѣтн^а
 ѡ/зѣбѣвннѣаа ѡ сѣтн лѣвѣшнѣа сѣтѣа сѣкѣрѣ/шнѣаа ѡ мы ѡзѣбѣлннѣаа быхо^а ѡмнѣ^а/ гннѣмѣа ѡ по-
 кровѣмѣа ѡдѣлннѣаа твоѣн // (арк. 252) сѣтѣа мѣтѣа прнѣдѣвѣвшнѣа нашнѣа на/готѣу ѡ прѣтѣвнѣвшнѣа нѣ
 нѣпорѣннѣа/ ѡ ннѣзѣмнѣзѣмнѣа мрѣзо^а дѣхннѣа^а прѣно/мѣа сѣлѣннѣа хѣоу твоѣн^а помнѣлѣннѣа/
 вснѣлѣтѣннѣа ѡ прѣтѣннѣа блѣлѣшнѣа/ на пѣсѣтн ѡсѣлнѣа многнми нѣдоу/га/мнѣа ѡтѣгѣннѣа ѡ болѣннѣа
 рѣнолннѣа/мнѣ^а тѣжкнми хрѣхѣа сѣгѣннѣа/ ѡ вѣпннѣа^а кѣ тѣвѣ^а ѡзѣ гѣбѣннѣа дѣша ѡ вѣрѣчнѣ
 дѣша^а потѣннѣа ѡмѣрѣдѣшнѣа на ны помо/зѣа на мѣа ѡ ѡко гнѣлѣ^а гѣрѣховннѣа нѣдѣгоуѣ/ лѣтѣа тѣвѣа ко
 такоуа прѣмѣрѣаго вѣрѣчѣа вѣрѣшнѣа могѣшѣа ѡсѣлннѣа ѡ спѣтнѣа/ всѣ^а нѣдоуѣгѣа гѣрѣховннѣа ѡ всѣкѣ
 ѣзѣвѣлѣ^а кѣ тѣвѣ^а прнѣблѣ^а вѣрѣроу ѡного сѣтннѣа/ цнѣтѣоушнѣа ѡмнѣмѣа сннѣрннѣа прѣ/дѣлѣшнѣа^а
 лѣвѣоушнѣа прѣлѣшнѣа нѣ сннѣннѣа тѣа/ помнѣшннѣа дѣннѣоушнѣа толѣкаго/ такоуаго ѡтѣгѣлѣ^а ѡ ѡ
 вѣрѣчѣа да кѣ на^а прнѣдѣшнѣа нѣсѣмоу ко того дѣннѣа да нѣ по крѣо // (арк. 252 зв.) въ ѡ прѣдѣ^а

* Слово було виправлене. Очевидно, малося на увазі “споспешествуемими”, що теж підходить до контексту, хоча в Потія тут “поспешествующими”: Там само.

** Очевидно, помилка переписувача, має бути “спасения”.

*** Явна помилка, має бути “ризю”, як у Потія: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 222.

^{4*} Має бути, звісно, “тартар”. Пор.: Там само.

^{5*} У Потія тут “вѣоруженных”: Там само.

^{6*} Літера “м” на початку слова, очевидно, є похибкою переписувача. В Потія тут просто “уже”: Там само.

^{7*} Слово випадає з контексту. Видно, переписувач неправильно відчитав з оригіналу. В Потія тут, цілком відповідно до контексту, “имуши”: Там само.

^{8*} Тут, звісно, мало бути не “въ раках”, а “въ рукахъ”. Пор.: Там само.

^{9*} У кінці слова чомусь з’являється ще винесена літера “ч”, яка читається цілком чітко. Очевидно, одна з хиб переписувача, однак передаємо її згідно з оригіналом.

^{10*} Має бути “птица”, пор.: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 222.

^{11*} Помилка переписувача, має бути “различными”. Пор.: Там само. – С. 223.

^{12*} Тут, очевидно, просто автоматична помарка, пропущено літеру “ю” – “вѣопьющих”. Пор.: Там само.

^{13*} Повинно бути “язву”. Пор.: Там само.

^{14*} У Потія тут “припадающа”, що, очевидно, і є правильним варіантом: Там само.

^{15*} Має бути “учителя”. Пор.: Там само.

нѣкѣхъ домовѣхъ странѣхъ* на/ша видиши ѧ что нѣ ѿиждѣ възмоуо никто** / намъ нѣ ѧ вѣкѣмъ странѣмъ
 но токмо рци ѿ на/ слово к гдѣ тогѣ ищеланѣ дша наша ѧ тако/ спии едем ѿ вѣкѣ болѣзні
 нашѣ ѧ немощи нашѣ илѣ ѿноѣ млтвѣнѣишоѣ наші*** / лнбевнѣи слово ѧзвѣци к намъ глѣ ѿпѣ/
 цланѣхъ ва^м грѣхѣи ваши ѧ по вѣрѣ ван ѧкоѣ/ ѧ хоше^т едѣ^н вама ѿ глѣ млтѣ зрѣви ѧ спии/ѣ вѣ вѣкѣмъ
 вѣи бо свѣтлы еѣ ѧко са^м много/млтвѣхъ бѣ великыи вѣрѣхъ дша^м і тчѣломѣхъ/ слово еѣ ркѣхъ ѣ самѣхъ
 глѣ ѧко не трѣбѣ/ѣт зрѣви вѣрѣхъ но болащѣи бѣ грѣхѣи того/ побѣлѣванѣ намѣхъ ищѣте рѣ і
 ѿбѣрѣщѣте/ просѣте дѣстѣ вама ѧ сго рѣ^н поманѣи глѣ/ ѿ вѣннѣстѣиши млтѣхъ ѿче како са^м/ бѣ
 слезы манѣишны ѧ невѣтанѣхъ по^а/ни ѧ дѣбѣ ѿкрѣдиши ѧ ѣзикоѣиновѣхъ зы^нханѣ^{4*} мрѣннѣхъ ма^г-
 дѣлнннѣхъ плачѣхъ пѣ/тровѣхъ слезы ханѣнннѣхъ коуранѣхъ же // (арк. 253) нѣ вѣрѣннѣхъ млтѣхъ
 рѣбѣнннѣхъкоѣ исповѣ/даннѣхъ пѣвѣло ѿбѣрѣщѣиши ины бѣтѣл/но многы вѣхъ грѣхѣхъ лѣтѣхъ не^доу^л лежѣщи/
 вѣкѣхъ сѣи млтѣхънѣхъ вѣспрѣнѣхъ ѧ вѣхъкорѣхъ вѣсѣ/ помѣлова спѣи тако ѧ ты вѣннѣстѣиши/ ѿче прѣиши
 нѣкѣхъ наша млтѣхъ ѧ подѣ/ намѣхъ зрѣви болащѣи ѿ немѣхъже тѣа мо/лимѣхъ хѣ сѣхъ бѣжѣи сѣа
 вѣдѣишны ѧ дѣшѣ/рѣи лѣонѣхъ змрѣла ѧко бѣ ѧ^т ѿжнѣи^{5*} ѣстѣ тѣхъ/ ѧко доѣрѣи вѣрѣхъ ѿ него на^л-
 чѣны нѣкѣхъ на/ възвѣ^н ѿ грѣхѣхъ^{6*} смѣртнѣхъ болащѣи ѿжнѣи ищѣли ты бо ѣсѣи поу^т ѧ живѣотѣхъ
 хрѣтѣи/ѧныкѣхъ дша^мхъ не токмо бо бѣ са^м глѣ/ тѣвѣрѣа нѣ тѣвѣннѣхъ тоѣкѣхъ равнѣннѣхъпрѣтѣлнѣхъ/мѣхъ
 пѣтѣро^м вѣхъкрѣсѣи ѧ ѣннѣхъ пѣвѣло ѧ ищѣ/лѣи ѧ ѣвѣтѣхънѣа ѧношнѣхъ ѿжнѣхъ пѣша/го еѣ вѣсѣоты ѿ
 тѣрѣхъровннѣхъ долѣ тѣхъ/ нѣкѣхъ тоѣкоѣ болащѣи на ѣзвѣ^нтѣхъ ѧ оу/мрѣишнѣхъ грѣхѣхъ ѿжнѣи^{7*} погѣдѣшѣхъ тѣвѣхъ/
 своѣго цѣркѣннѣхъ вѣннѣпрѣишнѣхъ мо // (арк. 253 зв.) лѣвнѣка вѣннѣ бо свѣтлы ѧко оу^мрѣтѣи на/ ѣ
 бѣоу тако ѧзѣво^лишѣомѣ но на мало/ еѣ вѣрѣма млтѣхънѣхъ в на бѣхъ да по^жѣтѣхъ/ ѣци вѣхъ бѣго да
 ѿкѣлѣвѣтанѣхъ на грѣдѣи/ ѧ дѣннѣхъже не прѣише^т вѣчѣрннѣхъ чѣл смѣртнѣхъ/ на негѣотѣвнѣхъ сѣща ѧ сго рѣ^н
 просѣмѣхъ/ зрѣви погѣоѣтѣвѣуѣи ѧ помагѣиши нашѣ/моу снѣро^ттѣвѣу вѣкѣмъ вѣннѣстѣиши ѿче/ ѧ
 млтѣхънѣхъ пѣрѣтѣи ѧ вѣрѣхъ ты бо/ вѣрѣннѣхъ вѣрѣма ѧ чѣл ѣгѣлѣ дѣмѣлннѣхъ вѣсѣм^нтѣвѣа/го бѣа да подѣстѣ на^м
 зрѣви ѧ тоѣкоѣнѣхъ прощѣннѣхъ ѿ вѣсѣкоѣ грѣхѣа ѧ своѣхъ много/ѣ мѣрнѣоѣ смѣловѣннѣхъ на спѣсѣннѣхъ на/шнѣхъ
 дша^мхъ ѿче млтѣхънѣхъ вѣрѣхънѣхъ тѣвѣа/ прѣсѣлѣннѣа чѣдѣа да ѧ на до^тчѣтѣннѣхъ/ нѣкѣхъ вѣкѣи прожннѣхъ не^доу^лгѣхъ
 погѣдѣннѣхъ/ немощнѣхъ зрѣви рѣны ищѣлѣ болѣзѣхъ/ни зрѣннѣхъ ѿ вѣсѣкѣхъ ѧзы спѣи ны пѣ/тѣа нашнѣхъ
 прѣло^жѣи на рѣдѣтѣхъ ѧ вѣкѣмъ тѣажѣкѣхъ/ не^до^го^н бѣдѣмѣхъ ѧ печѣлѣхъ ѧ скрѣбѣмѣхъ // (арк. 254) зѣ-
 прѣтѣи страннѣхъ ѧ великѣхъ ѧмнѣнѣхъ/ гнѣмѣхъ ѧко да кѣтѣомѣхъ жѣхъ ѿсѣлѣи ни ѧ/ коснѣдѣи на дѣрѣзѣннѣхъ
 дѣннѣхъ ѣсѣмѣхъ вѣхъ жѣ/вѣотѣхъ нашнѣхъ по ѣвѣлѣкомѣхъ но мы вѣрѣдѣннѣхъ глѣоу ѿ тѣвѣна стѣбѣтѣи ищѣмѣхъ мѣ/
 лѣстѣи ѧкоѣ ѧ вышнѣхъ пѣахо^н7* просѣте ко рѣ / дѣстѣхъ вама ѧци не зѣа прощѣннѣхъ8* но/ зѣа до^тчѣоу^жнѣи
 чѣа^м прѣмѣтѣи ѧкѣи ѿна вѣдо/вѣца ѿ сѣдѣи тако ѧ мы прѣрѣтѣоушнѣхъ нѣкѣхъ/ вѣтѣроѣннѣхъ тѣвѣхъ молнѣхъ ѧ ищѣмѣхъ ѿ
 тѣвѣхъ/ ѿвѣтѣхъ млтѣхънѣхъ да рѣшѣи к на^м ѿно/ слово глѣннѣхъ вѣхъстѣаннѣхъ хѣдѣтѣ еѣ ѿзрѣ/вѣтѣте ѧко дѣжѣ
 ѿ вѣлѣкѣхъжѣхъ вѣсѣка/ болѣннѣхъ ѧ печѣлѣхъ ѧ вѣхъзы^нханнѣхъ ѧ ѿнѣтѣхъ/ глѣ вѣсѣа слезы ѿ лѣца ваши ѧ вѣлѣгннѣхъ
 гнѣхъ/ кѣтѣомѣхъ на вѣлѣ ѿ нѣкѣхъ ѧ до вѣсѣа ѧ вѣхъ кѣхъ вѣ/ко^н живѣотѣхъ вѣчѣннѣхъ дѣрѣвѣа ѣ вѣлѣмъ бѣхъ вѣхъ/
 тѣмннѣхъ тѣвѣхъхъ нашнѣхъ дша сѣдѣа/щѣа ѧ вѣ тѣмннѣхъ сѣннѣхъ смѣртнѣхъ/ мѣрѣа ѣ дѣрѣжѣмѣхъ рѣшѣи мѣсѣа9*

* Мало бути “страны”. Пор.: Там само.

** У Потія “не токмо”, що є логічнішим: Там само.

*** Винесену літеру важко відчитати. Швидше за все це “ш”, відтак виходить “наши”, як ми й передали. У Потія цієї вставки немає, пор.: Там само.

4* Очевидно, вкраплення живої мови переписувача. В Потія тут “воздыханіє”: Там само.

5* Буквотитло над останньою літерою слова нечитабельне, тому, не маючи змоги одно-значно його ідентифікувати, опускаємо.

6* Тут має бути “гrehовъ”. Пор.: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 224.

7* Має бути, звісно, “писахом”. Пор.: Там само.

8* Тут, очевидно, пропущено літеру “е” – “прошеные”.

9* Літери читаються цілком чітко, написано, поза всяким сумнівом, слово “мекча”, але воно не дає жодного сенсу. В Потія тут “къ намъ”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 225.

дхмъ // (арк. 254 зв.) погити ѿ в пелѣ нашеа ѡкобаныи нѣцрѣтѣи ѿ жмезѡмъ дхбно стѣши
 нѣо/ сѣ^а гѣ ѿкѡдъ вѣцмѣтъ вѣлкы пѣтрѣ дхмъ/ сѣше ѿ не плѣтѣи ѿ сѣщѣмъ в темнѣи/ проповѣда
 прѣставъшии сѣа нѣога/ ѣгда ѡжѣдѣтъ ежѣи долготрѣпниѣи/ въ дни ѿ ноубы ѣгѣ сѡу прѣймѣтъ
 чѣвкѣдъ пѣо/тѣи но жѣвоу^т жѣ по есе дхѡмъ тѣи/на ѣ вѣлика мы жѣ своа словеса ѿ кѣч/ тѣвѣ
 всенарѣтѣиши ѡче да послѣтѣши к ѡмъ нѣкѣла стѣшѣтѣлаа сло/веса ѡ книгѣ стѣи ежѣтѣна пѣсѣна
 сѣ/мѣ стѣшѣлаа на гѣла ѿже въ ѡзѣл ѿзѣмѣтѣ/ ѿже въ тѣмѣ ѡкрытѣсѣа ѿ не прѣото тѣ/ко нѣо
 прѣсѣтѣтѣсѣа ѿко лѣца вѣша/ ѡже кѣтомѣ не погѣдѣтѣсѣа сѣи на^а вѣа/говѣстѣи^т рѣтѣ въ тем-
 ни сѣдѣщи^а/ да пакы прѣидѣ^а на пѣрѣе ежѣтѣныа/ чѣи ѣаже ѡмални быхѡ^а нѣтѣ ѡ ѡглѣ/ ѿ
 словѡи ѿ чѣи ѡже вѣчѣныа бывшѣ сѣ // (арк. 255) ѿ вѣа погѡухѡ^а** прѣстоупниаа рѣ^а прѣѡцѣмъ/
 нашии^а ѡдѣмо^а ѿ сѣо рѣ^а ѿзгнани быхѡ^а въ/ тѣи сѣни сѣа смѣтѣныа въ мѣсто/ ѡзѡблѣни въ
 доле плачѣныѣ на мѣ/стѣ нѣдѣже положѣни ѣсѣи нѣтѣ ѡдѣ/жѣноу ѡблѣчени смѣтѣноу кожѣи ѿ/
 же ѣтѣ темницы горѣко рѣша^а нашии^а/ въ нѣи всѣ сѣжѣмъ ѿзѣнани сѣвѣ ѣго/ въ вины***
 ѡлѣщѣи плачѣщи ѿ сѣ/зѣми сѣа ѡблѣчѣныѣ ѿз гѣбѣныа рѣша/ тѣѣко възѣхѣныѣ кѣ мѣдѣмъ
 бѣгоу/ крѣщѣи гѣ^а ѿзвѣдѣи нѣ темницы сѣа/ рѣша наша ѿповѣдѣтѣи ѿмѣнѣ тѣво/ѣмоу стѣмѣ ѡжѣданѣ
 бо сѣо прѣвѣнѣи/ дѡдѣ възѣли на^а не по грѣхѡ^а нашии^а ѡнѣ/ по беззаконѣи^а но млѣтѣ тѣвоѣ бѣтѡѣ/
 ѿ чѣи всѣмлѣтѣиши ѡче помѡзѣи на/мъ тѣвоѣи стѣми млѣтѣми ѡ нѣа/ боу^а к гоу мѣрѣи хѡдатѣи
 мѣжѡу бѣмъ/ ѿ намѣ чѣвкѣи ѡмѣраа мѣрѣ стѣротѣ // (арк. 255 зв.) вѣа вѣрѣжѡу ѿко да покѣзѣла
 покѣзѣни^а/ на гѣ смѣтѣи жѣ не прѣдѣтѣ на до ко/нѣца помѣани вѣлѣкаго чѣтѣворѣца/ николаѣ ѣще
 въ чѣи^а сѣи кѣко в темнѣи/цы тѣи моужѣи ѿзѣвлѣа ѡ смѣтѣи не/ токмо сѣ вѣмѣна но ѡнога
 вѣчѣныа/ ѡмоѡвѣа ѿ^а гѣ сѣнѣи ѿ жѣвоуѣ вѣчѣны/ ѿ многымъ ѿнымъ въ пѣчѣлѣ ѿ въ бѣ/дѣхъ
 сѣщѣи^а стѣшѣтѣлаиши ѡцѣ вѣсѣтѣ/ ѣгѡ прѣсѣлааа чѣдѣа ѿ в нашии сѣрѣа/нѣ нѣтѣ ѡблѣно мѣтѣсѣа
 на многѣ/ мѣстѣ въ стѣи цѣрѣвѣа наши рѣвѣкѣ/ подавѣа вѣсѣ^а ѿсѣлѣниа ѿ зѣвѣи ко/мѣжѡ на
 погрѣвоу ѣго сѣпымъ прѡ/зрѣнѣи хѣромъ хѣжѣнѣи бола/щѣи^а зѣвѣи недѡужѣи^а ѿсѣлѣнѣи ѿ рѣ/
 слабѣны^а ѿсправлѣнѣи парѣжѣлѣ^а6* зѣ/бѣтѣмъ нѡнѣчноѣ^а7* прѡщѣнѣи мѣтѣны/мъ вѣскѣрѣнѣи ѿ вѣсѣ^а
 кѣдно рѣтѣ^а ѿ вѣсѣнѣи нѣкѣто^а8* сѣа тѣлѣсно но // (арк. 256) дхбноѣ сѣнѣи сѣ на^а млѣтѣи
 ѡцѣ/ вѣгѣ дѣрѣтѣ не сѣмѣлѣтѣсѣа намѣ/ ѡнѣ цѣрѣвѣи нашии гѣдѣшѣтѣсѣа в нѣ прѣвѣ/вѣтѣи : . – ѣще
 ѿ рѡуѣкѣмъ сѡу^а стѣвѣа/ грѣчѣкѣмъ дѡрѣжѣащѣи нѣо ѿнѣ грѣчѣнѣа/ бѣ рѡмѣ ѿ сѣо рѣ^а зѣнаѣ^а своѣ ѿ
 своѣмѣдѣ/ познѣтѣ ѣго своа сѣо рѣ^а нарѣтѣиши^а/ ѡче млѣтѣ ѿ чѣи боу^а намъ помѡщѣи^а/ въ
 сѣрѣвѣ стѣвѣтѣи ѣдѣ намъ ѿко к тѣо/бѣ прѣбѣгаѣ^а на чѣтѣвероногѡѣи колѣ/сѣнѣи ежѣиѣи ногѣишѣа не
 ѡбѣратѣи/ рѣвѣ своѣи тѣоцѣ тѣоцѣ бо вѣрѣдѣмъ/ вѣлѣкаго помѡщѣиѣа ѿмѣтѣтѣи хѡдѣ/тѣа ѿзѣрѣна ѡ нѣ
 кѣ гѡу : . – ѿко да/ ѿзѣвлѣиши на ѡ мы^а ѿ ѡ сѣнѣи сѣа смѣтѣ/ныа ѿ направѣиши ногы на
 пѣ^а сѣмѣ/рѣнѣа вѣводѣа на пакы въ чѣиши ѣго/ свѣтѣ нѣмѣрѣнѣиши ѿ въ нѣзѣхѣ^амы но/ прѣѡстѣяющѣи
 ѡблѣтѣаимы нѣнзѣрѣчѣиѡу крѣсѣтѡн ѿ прѡвѣщѣиши^а // (арк. 256 зв.) славы ежѣстѣнѣаго насѣлѣнѣиѣа
 нѣтѣ/жѣ всѣ прѣвѣнѣи вѣсѣлѣтѣа ѡ вѣка рѣ/вѣнѣи^а вѣчѣнымъ ѿко ѿзѣвлѣнѣи/ѣ ѿ блѣвѣнѣи гѣи на нѣ
 ѿ вѣсѣлѣи вѣчѣноѣ/ на гѣлѡнѣи ѿ хѣлаа ѿ рѣвѣнѣи ѿ вѣсѣлѣи/ погѣтѣло ѿ ѿко кѣтомѣ жѣже не ѡмѣтѣ/
 ѿ смѣтѣи ѿмъ не ѡдѣлѣтѣ ѡвѣжѣ бо ѡ/ нѣ вѣсѣка пѣчѣлѣ ѿ вѣзѣхѣтѣи нѣдѣжѣ/ всѣ прѣвѣнѣи почѣвѣа^а
 въ ѡрѣлаа ѿ/сѣкаа ѿ ѿкобаа на лѡнѣи ѿжѣ ѡко не вѣ/дѣ ни ѡухѡ не слыша ни на сѣцѣ чѣвкѣдѣ/

* Мае бути “печали”. Пор.: Там само.

** Переписувач пропустив один склад, мае бути “погубихом”. Пор.: Там само.

*** Очевидно, було неправильно відчитано вихідний текст. Замість “его въ вины” мае бути “еввины”, як є в списку Потія: Там само.

4* Мае бути “гѣ” – “Господи”, але переписувач не поставив звичного для такого скорочення титла, тож подаємо, як і в тексті, просто “гѣ”. У Потія також “Господи”: Там само.

5* Пропущено перші дві літери, мало бути “житиѣ”. Пор.: Там само.

6* Очевидно, механічна помилка переписувача. Мало б бути “параліжем”. Пор.: Там само. – С. 226.

7* Мало б бути “конечное”. Пор.: Там само.

8* Мало б бути “не токмо”. Пор.: Там само.

9* Пропущено літеру “г”, мало бути “от тмы”. Пор.: Там само.

не взыде іажі єъ ѡготова¹ лнелцим²/ єго сгоже да боу³ намъ полдѣти/ блгтънъ ѡбколнѣимъ
 гла наше/го нс хл⁴ твон⁵ встѣ⁶ стѣмъ блвнї/ємъ и млтѣлами ѡ нпѣ и до вска/ въ нищитни
 првѣчнма вѣ/км ѡмнѣ : . – Въ встѣ и шестѣрѣм/ млдннѣ добротѣлнмъ блвннѣ/ мѣбннѣ дровъ
 велїкѣ шѣрѣмъ пода // (арк. 257) вца и млтвннѣ дрователъ ѡче всетѣ/ннѣ и вснастѣннѣ
 сїкстѣ⁷ четверо/жннѣ и тезонннѣ ѡннѣ⁸ прѣже твѣѣ/ бмвшї трѣ⁹ смъ четвероу чнсло сго/
 ѡмннѣ на ѡвѣ¹⁰ нпѣ ѡвѣл¹¹ нога четверо/ногѣл¹² хрѣовн¹³скал колннїца бжїа и/жѣ єзїкннѣ
 вндѣ на нїѣ ношлашнса/ и ѡпочнвалѣ всгѣ дѣхъ бжїї : . тѣ/ бо кннѣ вснастѣннѣ млтвннѣ
 ѡче встѣ/ сї црѣбннѣ дѣбннѣ дровъ рзлѣателъ лъ/чїщї прѣателъ жлжѣщї напоатѣ/лъ странннѣ
 встѣ¹⁴ всл¹⁵ въ всѣ¹⁶ бмвал да/ вса ѡтїшншї да встѣ помїдшншї ма да/ ѡщнрїшншї да встѣ ѡвдѣрїшншї
 и дѣннѣ/ даваннѣ нѣнаго дрованнѣ іакѡ пїсанї/є глѣ : . – Блажнъ єсї па дапатї не прїнматї
 того рѣ¹⁷ своїствнно є сї влшннѣ/ вснастѣннѣ стѣстї вса гѣл дѣбнла/ подлатї а намъ ѡкы ѡ
 ѡца ѡтїшншї/наго млтвнѣ дїмннѣ лнѣовннѣ при // (арк. 257 зв.) ѡматн понѣже ѡбо ннцї
 єсмї дѣх¹⁸/ іакѡ да ншѣ црѣвнѣ нѣно боуѣтѣ и/ сгѣ сѣ всакѡн кротѡстї¹⁹ ищѣ да на/слѣ²⁰мъ
 землѣ ѡноу блгѣннѣ платїщѣ/сѣ к ннѣ да томъ жтїшннѣ бдѣ²¹ лъ/чїщн и жлжѣщн прѣбѣ
 бжїа іакѡ да/ єл насѣтїмѣ млтїю млтї ищѣ²² за/ помїлованнѣ бдѣ²³ вѣрѣщн чѣмъ/ сѣмъ
 бл гл вїдѣтї сго рѣ²⁴ пїше²⁵ ѡ мї/сѣ и ѡ лнѣвѣ вснастѣннѣ єпїстолннѣ/ іакѡ да снѣ бжїї
 нарѣчнса не трѣпа/ нїкоє ѡстї²⁶ нзгѣннѣ прѣбѣ рѣдї бжїа/ да црѣтнѣ нѣно полдѣтї и тако всѣ/
 стѡшн на снѣ ѡ мртѣв²⁷ стѣ бжїннѣ/ стѣпнѣ чл²⁸ полдѣтн ѡмаго вѣка/ бдѣщнца блжнѡ
 ѡпованнѣ вѣсп/мїлнюща в свѣѣ всгѣ ѡннѣ глѣ блжннѣ/ блнщѣ²⁹ и рѣѣтѣ влмъ всл³⁰ зѡлѣ/ глѣ
 на вѣ лѣжнщн ѡмннѣ моѣго/ рѣчнса и вснлнса іакѡ мзѣ вл // (арк. 258) ша много є
 на нѣвѣ іа вса дѣовнла/ словѣа пїше³¹ кѣ влшннѣ ко всннлпрѣстѣ/ннѣ стѣстї вѣдшн дѡрѣ
 іакѡ вса/ прѣрѡстї рзлѣма глѣбокѣ фнлосо/скѣ ѡчнннѣ и стѣа снїла бжѣбнла/ пнсаннѣ
 бгѡрѣовннѣ бгѡсловннѣ/ кннїгъ вса гѣл влшнѣ и велїкорзлѣмнѣ/нѣ вснастѣннѣ прѣрѡстї
 іавѣ бгѡ/рзлѣмнѣ бѣтѣ и в снѣ всгѣ прѣбмвщн/ оумѡмъ твон³² іаснознтѣлннѣ и ѡстро/ѡмннѣ
 рзлѣмо³³ зїшн ннзрѣчнла и/хжѣ ѡмѣлчн³⁴ ѡмъ ѡлѣѣ постїгнѣтї не/ можѣ³⁵ нѣо єсї црѣскоє
 сннѣ іазыкѣ/ стѣ стѣлѣтѣ блжнѡ камнѣ жїбн/и ѡ бл ізѣрнѣ чѣстнѣ на нѣмѣ камнѣ/ннѣ
 ѡсновлмъ є хрїстѡ црѣкѣ своѣ єнѣ/ врата дѡва нїкогѣ ѡдолѣтї не мѡгѣ³⁶/ того рѣ³⁷ ѡмннѣ
 тѣо чрѣлнѡє ѡ вї/ноградѣ внѡрыка прѡвѣрѣдѣ³⁸ іавѣ цѣ/скѣ блгѣннѣ ѡмннѣ постѣдѣ
 хѣа // (арк. 258 зв.) пнлнннѣ ѡвѣрѣзѣ внѣжннѣ на свѣѣ/ ногѣ³⁹ трѣчлнннѣ корѣнннѣ вѣчлнѣ
 на/ глѣвѣ твонѣ вснѣтѣ ѡкрѣжнннѣ/ цѣскоу дїаднмѡ прѣтѣго дѣл прѡ/вѣрѣзѣщї трнѣстѣл⁴⁰
 ннѣ чннѣ/ ѡннѣ нѣснѣ ѡмовъ ѡглѣжѣмѣ іасно/снѣтѣлннѣ бжѣтѣннѣ свѣтѡ⁴¹ вслѣкѣ/а тѣо
 вснлпрѡсѣтѣннѣ ѡкращн/нѣ стѣлѣтѣ тѣоѣго ізрѣчнѣго ѡ/ нѣсѣ сѣвншн ічѣкннѣа сѣ⁴² въ
 чннѣ/ и ѡвѣрѣзѣ въ свѣѣ нѣсѣннѣ ногѣ сѣл/фїлѣскѣ⁴³ лїцѣлїстѣлѣ и пламнѡ/вїдннѣ ѡгнѣ⁴⁴
 дѣл стѣго встѣ ѡчнннѣ/ твон⁴⁵ стѣмъ встѣ ѡмакнвѣла рѣла акн/ вокѣ іакѡ прїнмѣ⁴⁶ вѣ⁴⁷брѣжннѣ
 пѣчл/тї іа нпїсаннѣ цѣскоє паракїтѡва/ дѣрѣ ѡтїшншїаго дѣл імѣщн імѣ/на нпнсанѣ нѣвѣ⁴⁸ въ
 кннїгѣ жнвѡчл/ ѡ вснлпрѣстѣннѣ блнколнѡ/гопѣрѣшн стѡблѣжннѣ ѡче на⁴⁹ нѣ // (арк. 259)
 коє ѡтѣшннѣ млднлѣ шѣрѣ⁵⁰ подлї/ и нѣлѣностї к намъ боу⁵¹ ѡпїсатн на/ снн словѣа іакѡ да
 и мы вндѣщн тѣо/а вснлстѣннѣа нїкал слѣка и ѡтѣ/шншнлаа словѣа к на⁵² пнсанл/
 кѣпнѡ всн вѣзрѣ⁵³гѣ и вѣзвѣлнмѣ/ рѣлмї полѡчнвшн жѣланнѣ своѣго хѡ/чѣннѣа в блгтн

* У Потія тут “Сиксте”: Там само. – С. 227.

** Має бути “собъ”. Пор.: Там само.

*** Ще одна помилка переписувача. Повинно бути “четвероносная”. Пор.: Там само.

4* У манускрипті первісно була літера “є”, яка переправлена тим же чорнилом і почерком на “ю”, оскільки переписувач, очевидно, помітив помилку.

5* Помилка переписувача, в Потія тут “отчасти”: Грамота киевского митрополита Мисаїла к папе Сиксту IV... – С. 227.

6* Помилка переписувача. Мало б бути не “от мртвх”, а “осмерых”. Пор.: Там само.

7* Помилка переписувача. В Потія на цьому місці “глаголюще”: Там само.

ей дхвѣной ѡблчѣнѣнѣмъ велико село много тому чѣмъ ѡко прѣже его малѣ/
 времени минуѡвѣшѣ послалѣ къ вѣшнѣйшѣ стѡрѣти ѡ нашнѣ/ стѣлнѣ нашнн стѣни
 ѡцы чѣни/ ѡсѣни епѣпи тѣ прилагѣнѣшлѣ ѡ великоглавлѣ кнѣзѣ и вѣлможнѣи и
 многочѣни блгѣни паноѣ и вѣ/ блгочѣниви нарочити мѡже напѣ/сани нѣкоѣ блгочѣниѣ
 вашнмъ/ лгкатоѣ ѡ лнтониѣ ѡмнѣ мѡже чѣни/ и достѡиннмъ въ стѡрѣти егѡ бл //
 (арк. 259 зв.) шл вснлпрѣстѣнѣшлѣ стѡрѣтѣ по/слатѣ къ великомѡ кнѣзѣ москѡвѣскѡмъ/ днѣрѣ
 цѣвѣ въ бракъ ѣмѣ съчѣлѣшн/ и снѣ ѣмѣ ѡ сѣтѣ чѣно послѣшн и по/дѣлѣшн ѡкы млтѣвнѣ
 законѡмѣнѣ/ ѡцы но не вѣлмы чѣо* в томѣ ѣ донѣ/сны ли бѣдѣ тѣлѣ писаниѣ нашѣ прѣ/
 вѣше свѣтлѣскоѣ вснлпрѣстѣнѣ/шнѣ лицѣ или ни ѡа того рѣлѣ мнѡ ѡпѣчл/лнхѡмѣ на вѣрѣмѣ ѣ
 помышлѣмѣ/ в сѡбѣтѣ егѡ како нпрнѣтнѣ бѣдѣтѣ пи/саниѣ нашѣ прѣ вѣшнѣ сѣннѡноснонѣ/ стѣню
 или ѡзгорѣлѣ нашѣ ѡрѣлѣ/ чѣлѣ лѣѡ ѡже нсклоннхѡ ѡ чѣлѣ сѣлѣ/ къ вѣшнѣ кѣ вснлстѣнѣшѣ
 стѡрѣти нѣ/коѣ ѡчѣшнѣлѣноѣ писаниѣ вѣлѣтѣ/ вѣшнѣ стѣлѣ блгѣднѣлѣ же къ на ѡ зѣвѣ/ намѣ ѣ
 вснлстѣнѣшнѣ ѡчѣ коѣ рѣлѣ/ вннѣ бѣ ѣ такоѡѡ зѣмѣлѣннѣ/ рѣло ѡк не полѣчнтѣ на ѡ
 желѣмѣ // (арк. 260) хѡчѣннѣ ѡ вѣшнѣ вснлпрѣстѣнѣшѣ/ стѡрѣти вѣрѣтѣ бо мы вѣше
 великопрѣрѣтнѣ/ ѡко ни ѣно ѡ ѣ вѣшнѣ нрѣдннѣ нѣкоѣ/ на ѣмъ прозѣнѡ** бѣдѣтѣ в ѡа но вѣлѣ***
 на ѡ снѣ лн/ѣно ѡпншншн ѡкы млтѣвнѣ бѣ и ѡцы/ нашнѣ смнрннѣ и мнрнѣ желѣннѣ въ вѣсѣ/
 налншнѣ* ѡ не ѡпѣчлѣшншн нашнѣ сѣлѣ/ ѡже кѡмѣ бѡлѣѣ ѡбо мѣрѣ ѣсн ѡчѣлѣ/ и вснлзѣмнѣ
 стѣ ѡцы вѣтѣ како прѣ/мрѡстнѣ своѣмъ пакы ѡскрѣвлннѣ* ѡчѣшнтн и пѣчлѣ нашнѣ на рѣтѣ прѣ/
 ложнтн ѡко ѡа пакы коупнѣ всн въ/зѣлѣмѣлѣ и възѣслѣмѣлѣ ѡ ѡчѣшннн/н тѡѡмъ и нн
 ѣдннѡѡ ѣмнннѣлѣ въ сѡбѣтѣ/стѣ* нашнѣ в стѣ ѣ пострѣлѣмѣ къ вѣ/шнѣ кѣ вѣтнлстѣнѣшѣ
 великомѣтѣно/и стѡрѣти ѡ ѡчѣ прѣчѣтнѣ но ѡ ѣ ѡ вѣсѣ/ слѣвѣ ѡже бѣдѣ вѣшннѣ бѣ ѡко на
 зѣмлѣ мнрѣ и блгѣннѣ на чѣлѣкѡмъ тѡѡѡмъ дѣлѡ/вѣ показѣ вѣ чѣлѣцѣ блгѣолннѣ своѣ //
 (арк. 260 зв.) ѡ блгѡчѣнѣ ѡко ѡа всн спѣчѣлѣ и по/зѣнѣтѣ ѣго ѡуцѣлѣ ѡчнннѣ бл дѣлѣшѣлѣ/
 тѡѡѣ тѣннѡѡѡ вѣлѣтѣ прѣ/внѣлѣ и великѣлѣ тѡѡѡмъ ѡго рѣлѣ мы ѡ/ толнѣкы и тѣко
 великы тѡѡѡнѣнѣ дѣлѣ рѣ хѣлѣннѣ тѣ хѣлѣмомѡѡ ѡ вѣтѣ чѣлѣкѣ/ блгѣлѣнѣ мѣ* блгѣнѣлѣ ѡ вѣшнѣлѣ
 бл клѣ/наѣтѣ поклѡнѣмомѡѡ ѡ вснѡ зѡѡрѣ хрѣтѣлнѣкѣ слѡѡлѡбѣтѣ тѣ рѡзннѣмнѣ сѡ/вѣсѣ
 бѣжѣтѣвннѣмѣ ѡблѣжѣннѣ тѣлѣ/ блгѣднѣ тѣ вѣлѣкѣлѣ бл слѣвы тѡѡѡѣ ѡ/ ѡмѣшнѣ съѡвншнѣ ѡ бл вѣлѣкы
 цѣнѣ и рѣ/хѣрѣѣ мѣлѣхѣлѣчѣ нѣннѣнѣ стѣ ѡчѣ/ дѣлѣннѣ дѣрѣвѣ вснрѣжѣтѣлѣ снѣ ѣно/рѡнѣлѣ гл нѣ
 хѣ ѣднѡнрѣвлннѣ ѣмѡѡ слѡ/жнѣтѣлѣ стѣ стѡ рѣлѣ вснѣтѣлѣ нѣшнѣ/ ѡпоуцѣлѣннѣ грѣхѣ вснѣмъ мнрѣ помн/
 лѡчнѣ на прѡсѣлѣннѣ* грѣхѣтѣ вснѡмѡ мн/рѣлѣ прннѣмѣтѣ млтѣвнѣ нашѣ сѣдѣнѣ ѡ дѣлѣ/нѣ прѣстѡлѣ слѣвы
 вѣлѣчѣтѣнѣ въ цѣ // (арк. 261) рѣкѣ стѣнѣ ѡкнѣ на нѣсѣтѣ пакы гѣлѣ по/мнѣднѣ на и млтѣвѣ бѡѡѡ
 намѣ ѡко тѣ ѣ/днѣнѣ гѣ начѣлнѣ ѡцы вспрѣсѣвлѣтѣ/ннннѣ и мнѡблѣжннѣннѣ снѣтѣ* слѡѡѡѡ и чѣ/
 стнѣ ѡ бл ѡцѣлѣ многѡчѣнѣнѣ сѣ пѣлѣ вѣтѣ зѣмннѣрѡннѣ снѣвѣ чѣлѣкѣмъ ѡго рѣлѣ/ хѣлѣлѣмъ и

* Літера “с”, яку переписувач поставив у буквотитлі, є зайвою, має бути просто “что”, як у Потія: Там само. – С. 229. Та оскільки вона стоїть у рукописі, передаємо її і в нашому тексті.

** Літера “р” введена дещо нижче рядка, але відноситься однозначно до цього слова. В Потія тут “познано”: Там само.

*** У Потія тут просто “вся”: Там само. Тут, очевидно, це скорочення від “всяческая”.

4* Помилка переписувача. Очевидно, мало бути “наполниши”. У Потія на цьому місці “наполнити”: Там само.

5* У Потія тут “оскорбленных”: Там само.

6* У Потія тут “совестных”, а у вихідному для цього списку тексті, швидше за все, було “совѣстех”, яке тут, вочевидь, помилково, написано як “собѣстех”.

7* Помилка переписувача. В Потія тут “благословим тя”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV...

8* Помилка переписувача. В Потія, очевидно, правильно, “прощай”: Там само. – С. 230.

9* Переписувач пропустив літеру “с” – не “Сикте”, а “Сикете”. Пор.: Там само.

“Послання Мисаїла” за Смоленським списком

бл҃гвѣмѣ ѿма твоѣ в вѣкы/ хвалѣщи бл҃годарѣщи великого бл҃гѣ ѿ не/исъклязаниѣ* ѿмѣже та
оубл҃жѣнѣ самѣ/ великы мѣры знѣжѣтѣ ѣдѣнѣ бл҃жѣны/ силныи цр҃ѣ цр҃ьствѣющѣи ѿ г҃ѣ г҃поствѣ/
ѿщѣи ѣнѣ ѿмѣа бѣсмертѣнѣ жѣвѣ вѣ прѣ/стоупнѣмѣ свѣтѣ трѣсвѣтлаго/ бж҃тѣвѣа бл҃гствѣамаго
силнѣа глабѣ/ свѣна вѣсг҃ла вѣ прѣмѣрѣстѣи ѣдѣннѣоубѣщнѣмѣ** ѿ жѣвѣнѣачл҃нѣмѣ ѿ нѣрѣзѣлѣмѣ/ѿ
трѣцѣ ѿ ѿнѣзѣ никог҃да никнѣ нѣдо/вѣдомѣа ни ѿубѣвѣа кѣтомѣ нѣдомѣ/слѣнѣа ѿ токѣмо ѿ ѿнѣ
слѣзѣ нѣнѣмѣ ѿ/мѣо вѣзѣ нѣхѣжѣ ѿ ты слѣмѣ вѣснѣаѣтѣкнѣшѣ // (арк. 261 зв.) ѿ сѣрѣдѣнѣмѣ жѣвѣши †...†***
ѿ/ по мѣрѣ прѣ†...†⁴ †дѣ/бл†⁵ †...†⁶ вѣ нѣжѣ ѿ†...†⁷ нѣпрѣстѣнѣа спѣ/блѣнѣ ѿ слѣбѣмѣ ѿ хвѣ-
лѣмѣ⁸ ѣ бѣ ѿ вѣтѣ/ зѣмнѣорѣнѣхѣ рѣдѣ вѣлнѣчѣмѣнѣ ѿ ѿ/ вѣскогѣо рѣхнѣнѣа днѣвнѣи ѿдѣвѣлѣмѣ/
вѣспѣвѣмѣ ѿ слѣвнѣмѣнѣ ѿко то ѣ ѣдѣннѣо прѣвѣчнѣа слѣва ѿ чѣтноѣ вѣлнѣчѣи/ ѿблѣгѣтѣ жѣ ѿ
дѣрѣжѣвѣа ѿжѣ ѣще прѣжѣ/ вѣтѣ вѣтѣ вѣтѣ ѿ нѣтѣ ѣ ѿ ѣще бѣтѣ вѣ вѣско/нѣчноѣ ѿ нѣнѣчѣтнѣа
прѣвѣчнѣа вѣтѣ/кѣмѣ ѿмнѣнѣ : бѣѣ⁹ жѣ кѣтомѣ бл҃гвѣннѣ/ на нѣ токовѣ вѣснѣаѣвѣлѣтѣкнѣшнѣи ѿтѣ/ вѣсг҃ла
ѿ нѣтѣ¹⁰ ѿ нѣрѣнѣ ѿ вѣкы вѣкѣко¹¹ ѿмнѣнѣ ѿко ѿбнѣ намѣ сѣмѣ мѣтѣ свѣнѣ ѿ/ спнѣнѣ твоѣ дѣнѣ жѣ
намѣ ѿ нѣтѣ ѿ дѣо/ вѣсѣа пѣкы трѣнѣкѣлѣтѣ ѿмнѣнѣ : / чѣтѣ сѣтѣнѣ трѣнѣцѣ ѿко вѣтѣ¹² слѣвѣтѣ/
трѣнѣднѣо прѣвѣчнѣи бѣ : -

Смоленський державний музей-заповідник. – Збірник СОКМ 9907. – Арк. 224 зв.– 261 зв. Копія (копії збірника для дослідження та дозвіл на публікацію було надано Смоленським державним музеєм-заповідником).

о. Назар Заторський (Фрібур). “Послання Мисаїла” за Смоленським списком.

У статті розглянуто долю тексту, видання якого митрополитом Іпатієм Потієм у 1605 р. поклало початок у тому числі й українській археографії – “Послання Мисаїла папі Сиксту IV”, укладеного в 1476 р. Підозрам, що це підробка унійної сторони, які були висловлені відразу після публікації та витали над посланням понад триста років, поклало край віднайдення у 1970-х – 1980-х рр. двох списків першої половини XVI ст. Дана публікація присвячена старшому та повнішому з них, який знаходиться у збірнику СОКМ 9907 Смоленського державного музею-заповідника. Окрім дипломатично-критичного відтворення тексту грамоти, автор аналізує деякі характерні для цього списку лінгвістичні особливості, виявляючи багато ознак другого південнослов’янського впливу, якими рясніє даний список у порівнянні з текстом послання, виданим у 1605 р. Також Смоленський список, у порівнянні з виданням Потія та Синодальним списком, вирізняється численними вкрапленнями народної мови, найцікавіші з яких також наведено у вступній статті.

Ключові слова: “Послання Мисаїла”, Смоленський список, збірник СОКМ 9907, Іпатій Потій, другий південнослов’янський вплив.

* Тут пропущено цілий зворот. Очевидно, переписувач перескочив на рядок нижче, тому в тексті бракує відповідних слів. Пор.: Там само.

** Помилка переписувача. Має бути “єдиносушнѣя”. Пор.: Там само.

*** Текст грамоти на цьому місці дуже зіпсутий, оскільки літери частково затерті, а частково відчитання унеможливує червона цинобра, яка перебилася на цю сторінку із сусідньої. Розібрати можна лише “их” у кінці рядка.

⁴ Та сама проблема, що і в попередньому рядку. В Потія тут “просвѣщеніє”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 230.

⁵ Це єдине, що можна відчитати з цього слова. В Потія тут “подаваеѣся”: Там само.

⁶ На цьому місці рукопис понищено, неможливо нічого відчитати.

⁷ Тут в рукописі знову брак, який не дозволяє відчитати текст. В Потія тут “онѣ”: Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV... – С. 230.

⁸ Перші три літери читаються чітко, решта вгадуються за слабкими обрисами. В Потія тут “хвалѣмый”: Там само.

⁹ Очевидно, помилка переписувача, літера “г” в буквотитлі зайва.

о. Назар Заторский (Фрибур). **“Послание Мисаила” согласно Смоленскому списку.**

В данной статье рассматривается судьба текста, издание которого митрополитом Ипатием Потием в 1605 г. положило начало в том числе и украинской археографии – это “Послание Мисаила папе Сиксту IV”, которое датировано 1476 г. Подозрения, что грамота является подделкой униатской стороны, высказанные сразу же после публикации и висевшие над ней более трёхсот лет, развеяло открытие в 1970-х – 1980-х гг. двух списков первой половины XVI в. Данная публикация посвящена старшему и более полному из них, который находится в сборнике СОКМ 9907 Смоленского государственного музея-заповедника. Кроме дипломатично-критичной передачи текста грамоты, автор анализирует некоторые характерные для этого списка лингвистические особенности, выявляя множество признаков второго южнославянского влияния, которыми пестрит данный список по сравнению с текстом, изданным в 1605 г. Также Смоленский список, по сравнению с изданием Потия и Синодальным списком, выделяется многочисленными вкраплениями народной речи, наиболее интересные из которых также приведены во вступительной статье.

Ключевые слова: “Послание Мисаила”, Смоленский список, сборник СОКМ 9907, Ипатий Потий, второе южнославянское влияние.

Rev. Nazar Zatorsky (Fribourg). **The “Epistle of Misael” according to the Smolensk Manuscript.**

The article examines the text of the “Epistle of Misael to Pope Sixtus IV” (1476) which was initially published by Metropolitan Ipatii Potii in 1605. Rumors about falsification of the epistle by the Uniates were immediately spread after its first publication. These assumptions remained popular for over three hundred years until two manuscripts of the epistle from the first half of the sixteenth century were discovered in the 1970s and 1980s. One of them, the oldest and the most complete (the codex 9907 from the State Museum in Smolensk), is published in this article. The publisher analyzes some peculiar linguistic features of this document and highlights the impact of the Second South Slavonic Influence which is well represented in this copy, comparing it with the first edition in 1605. Unlike the Potii and the Synodal manuscripts, the Smolensk manuscript is characterized by numerous examples of folk speech of which the most distinctive are highlighted in the introduction to the document..

Keywords: “Epistle of Misael”, Smolensk manuscript, Smolensk codex 9907, Ipatii Potii, Second South Slavonic Influence.